

DOUĂ SCHIȚE

APOLOGETICE

DE

I. MIHĂLCESCU

PROFESOR LA FACULTATEA DE TEOLOGIE

(Extras din revista „Biserica Ortodoxă Română“)

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

1911.

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota III 456 134
Inventar 774 336

DOUA SCHITE

APOLOGETICE

802/92

I. MINULESCU

PROFESOR LA FACULTATEA DE ȘTIINȚE

(Editura din cadrul Editurii "Știința și Tehnică")

B.C.U. Bucuresti

C774336

BUCUREȘTI

TRIMBATELA CARILOR DE BUCUREȘTI

1978

MINUNEA INVIERII DOMNULUI

(Schiță apologetică).

Dintre toate minunile făcute de Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Christos în timpul celor trei ani și jumătate de propoveduire în public a dumnezezeștilor sale învățături și pentru întărirea lor, cea mai mare și mai strălucită, minunea minunilor, aceea care încoronează opera sa mântuitoare și dovedește în mod peremptoriu dumnezeirea sa, este minunea învierii sale din morți.

Chestiunea învierii Domnului este pentru creștinism chestiune de viață și de moarte. Cu ea stă în picioare sau se prăbușește întreg edificiul creștin, pentrucă ea este temelia pe care e construit întreg acest edificiu și dacă temelia e tare, neclintită, inexpugnabilă, tot astfel va fi și edificiul, iar dacă temelia e slabă, șubredă, dacă nu poate rezistă loviturilor vremii, cu atât mai puțin va rezistă edificiul clădit pe ea. Adevărul acestei afirmațiuni îl pune în lumină sfântul apostol Paul în următoarele cuvinte: *«Dacă n'a înviat Christos, deșartă este predicarea noastră, deșartă este și credința voastră și ne aflăm și noi mărturii mincinoase ale lui Dumnezeu, că am mărturisit contra lui Dumnezeu că a înviat pe Christos, pe care nu l-a înviat, dacă nu înviază morții; căci dacă nu înviază morții, nici Christos n'a înviat, iar dacă n'a înviat Christos, deșartă este credința voastră și sunteți încă întru păcatele voastre»*¹⁾. Tocmai pentrucă această minune este cea mai mare și de

¹⁾ I Corinteni, XV; 14).

însemnătate cardinală pentru creștinism, tocmai pentru aceea s'au îndreptat împotriva ei cele mai înveninate săgeți din partea necredincioșilor. Deja în veacurile primare Valentinienii și Gnosticii învățau că cea mai mare rătăcire în care au căzut sf. apostoli a fost că au crezut și au învățat că Christos a înviat cu trupul, căci această credință a lor dovedește că ei n'au înțeles că trupul și sângele nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu. Necredința modernă, sub masca redeșteptării, a raționalismului și a criticii negative, a dat cel mai disperat asalt împotriva minunii învierii. Credința în învierea reală a Domnului este ghimpele din ochiul necredinții, ghimpe pe care ea cu toate eforturile nu l-a putut și nu-l va putea înlătura.

Să vedem pe scurt: Cum se susține învierea? Ce obiecțiuni ridică împotriva ei necredința? și cum se pot răsturnă?

Pentru a se putea dovedi învierea reală a Domnului, trebuie să se dovedească mai întâi că el a murit în realitate.

Moartea reală a lui Christos se dovedește prin următoarele:

a) Sfinții evangheliști mărturisesc unanim că Domnul Iisus, fiind răstignit, și-a dat duhul pe cruce ¹⁾.

b) Ostașii, primind poruncă dela procuratorul roman, Pilat ca să sfărâme fluerile picioarelor lui Iisus și ale celor 2 tâlhari răstigniți împreună cu El, pentru ca trupurile lor să nu rămână pe cruce și a doua zi, căci eră Paștele Ebreilor, au sfărâmat într'adevăr fluerile picioarelor celor 2 tâlhari, *«iar dacă au venit la Iisus și au văzut că murise, nu i-au mai sfărâmat fluerile, ci unul din ostași cu sulița în coastă l-a împuns și îndată a curs sânge și apă»*²⁾.

3) Sutașul însărcinat cu executarea răstignirii a mărturisit lui Pilat că Iisus a murit într'adevăr. ³⁾, Numai în urma acestei mărturisiri Pilat a dat voie lui Iosif din Arimateia să ia de pe cruce trupul lui Iisus, spre a-l îngropa. Dacă Iisus n'ar fi fost mort în realitate, sutașul n'ar fi îndrăzit să raporteze un neadevăr superiorului său, soldații n'ar fi permis luarea lui de pe cruce, nefiind încă mort, ori

¹⁾ Mateiu XXVII, 50; Marcu XV, 37; Luca XXIII, 46; Ioan XIX 30.

²⁾ Ioan XIX, 34).

³⁾ Marcu XIV, 44.

dacă ar fi voit s'o facă, Iudeii, cari erau în mare număr de față și cari doriseră și obținuseră condamnarea lui la moarte, ar fi protestat. Nimic din toate acestea nu se petrece însă.

4) Nobilii Iosif din Arimateia și Nicodim, luând trupul Domnului de pe cruce, l-au uns cu aromate și l-au înfășurat cu giulgiuri, după obiceiul Ebreilor, și apoi l-au pus într'un mormânt de piatră ¹⁾. Chiar dacă Mântuitorul n'ar fi fost mort în momentul când a fost luat de pe cruce, El ar fi murit în urma operațiunii ungerii cu aromate, a înfășurării în giulgiuri și a punerii în mormânt, pentru că din cauza aromatelor giulgiurile se lipiau așa de tare de trup încât nu se mai puteau desface decât odată cu pielea, iar punerea în mormânt de piatră avea să cauzeze moartea sau prin răceala prea mare a mormântului, sau prin lipsa de aer, ori prin istovirea provocată de emoragia din rănilor nelegate.

5) Chinurile pe care le-a îndurat Domnul în timpul răstignirii și înainte de răstignire trebuiau să-i cauzeze neapărat moartea. Singură pedeapsa biciuirii după obiceiul roman aducea după sine moartea în cele mai multe cazuri. Că lui Iisus i s'a aplicat în toată asprimea ei această pedeapsă ²⁾, ne-o garantează întâi setea de răzbunare a Judeilor, cari cereau moartea Domnului, sete pe care Pilat a crezut c'o poate satisface poruncind biciuirea lui Iisus și al doilea, cruzimea soldaților romani, cari maltratau în persoana Mântuitorului pe regele Judeilor și deci pe un răsvrătit împotriva puterii Romei ³⁾. Că această cruzime s'a deslănțuit în toată furia ei, ne-o dovedește limpede încununarea cu spini, pe care soldații au făcut-o dela ei, fără nici o poruncă superioară ⁴⁾. Din cauza acestor torturi Domnul ajunge pe jumătate mort la locul de execuțiune. Dujmanii săi se temeau chiar că El va muri pe drum, deoarece

---

¹⁾ Mateiu XXVII, 60; Marcu XV, 46; Luca XXIII, 53; Ioan XIX, 40—41.

²⁾ Ioan XIX, 1.

³⁾ Luca XXIII, 36—37; Ioan XIX, 3, 12 13.

⁴⁾ Mateiu XXVII, 27—31; Marcu XV, 16—20; Ioan XIX, 2—4.

căzù de mai multe ori sub greutatea crucii. Deaceea ei și siliră pe un ebreu să-i ducă crucea ¹⁾.

Răstignirea făcù să se producă noi răni la mâini și picioare, cari pe lângă cele produse de coroana de spini și biciuire, provocară puternice emoragii, așa că e de mirare cum a putut Domnul trăi chiar și cele 3 ceasuri cât a stat pe cruce. La toate acestea se adaogă în sfârșit, împunsătura în inimă cu sulița ²⁾, care singură ar fi fost de ajuns să-i cauzeze moartea, chiar dacă n'ar fi fost mort până atunci.

6) Fariseii n'au nici cea mai mică bănuială că Domnul, n'ar fi în realitate mort și că prin urmare ar putea să se deștepte, din păruta sa moarte și să continue a trăi; unica lor grijă e acum ca nu cumva cadavrul adversarului lor să fie furat de ucenici sau de prietenii lui și să producă astfel în spiritele nedumerite o confuziune mai mare decât cea pe care a produs-o prin învățătura și minunile sale ³⁾. Deaceea ei cer lui Pilat să pună strajă de soldați la mormânt. Chiar după înviere nimănui nu-i trece prin minte să pună la îndoială realitatea morții Domnului și să susțină că El numai s'a deșteptat din păruta sa moarte, ci cu toții socotesc că singurul mijloc de a înăbuși adevărul e de a da bani soldaților însărcinați cu paza mormântului, ca să declare că, pecând dormiau ei, ucenicii au furat trupul celui răstignit ⁴⁾.

Este dar înafară de orice îndoială că Domnul Iisus a murit în realitate.

Invierea reală a Domnului se adeverește prin următoarele:

1) Iisus se arată după învierea sa diferitor persoane, în mai multe rânduri și în diferite locuri. Astfel s'a arătat întâi și îndată după înviere femeilor cari veniau la mormânt, ca să ungă cu mirezme trupul său ⁵⁾, apoi celor 2 învățăcei ai săi: lui Luca și lui Cleopa, cari mergeau înspre

1) Mateiu XXVII, 32; Marcu XV, 21; Luca XXIII, 26.

2) Ioan XIX, 34.

3) Mateiu XXXVII, 63—64.

4) Mateiu XXVIII, 12—15.

5) Mateiu XXVIII, 9—10; Marcu XVI, 9; Ioan XX, 14.

Emaus ¹⁾, după aceea la 10 din apostolii săi încuiați într'o casă de frica Judeilor ²⁾, din nou apoi acelorași și lui Toma, care nu crezuse spuselor celorlalți apostoli că au văzut pe Domnul ³⁾, tot astfel s'a arătat apostolilor în Galileia, pe țărmul lacului Tiberiadei ⁴⁾ și la mai mulți de 500 de frați deodată ⁵⁾ și în celedinurmă lui Saul în drumul spre Damasc, operând în sufletul lui acea minunată schimbare, în virtutea căreia el, din cel mai înverșunat prigonitor al creștinilor, s'a făcut cel mai zelos apostol al Domnului ⁶⁾.

2) Apostolii, cari la început se arătau neîncrezători în înviere, se conving pe urmă, după ce li se arată Domnul, așa de adânc de aceasta, că fac din învierea Domnului argumentul cel mai puternic și mai cu efect al predicii lor. În viața lor sufletească se produce în urma învierii o totală schimbare.

3) Unii dintre soldații cari strejuseră mormântul Domnului au venit în oraș și au spus mai marilor preoților că cel pe care l păziau ei în mormânt a înviat ⁷⁾.

4) Dujmanii Mântuitorului au după învierea sa o astfel de purtare că dovedesc prin aceasta că ei înșiși erau convinși de realitatea ei. Astfel ei dau bani soldaților ca să spună că pe când ei dormiau, apostolii au venit și au furat trupul Domnului din mormânt. Dacă aceasta ar fi fost adevărat, mai marii preoților ar fi reclamat pe soldați la superiorii lor ca să-i pedepsească, iar nu i-ar fi plătit să spună un neadevăr, care se cunoaște dela distanță, căci dacă ei au dormit într'adevăr pe când erau de gardă—ceea ce nu e de crezut—de unde și cum au putut ști că apostolii au venit și au furat trupul Domnului? Față de sfinții apostoli mai marii preoților nu iau de asemeni nicio măsură, nu-i urmăresc, nu caută să-i pedepsească, ceea ce ar fi trebuit neapărat să se întâmple, dacă aceia

¹⁾ Marcu XVI, 12; Luca XXIV, 13—35.

²⁾ Ioan XX, 19—23.

³⁾ Ioan XX, 26—29.

⁴⁾ Mateiu XXVIII, 16—20; Marcu XVI, 14—18; Luca XXIV, 36—49; Ioan XXI.

⁵⁾ I. Corinteni XV, 6.

⁶⁾ Faptele Apostolilor IX, 4—6.

⁷⁾ Mateiu XXVIII, 11.

ar fi fost convinși că ei au sfărâmat pecetiile puse cu autorizația stăpânirii și au furat trupul celui mort, spre a putea întreține în popor mișcarea căreia preoții crezuseră că îi vor pune capăt prin condamnarea la moarte a Domnului.—Totasemeni nu încearcă ei să combată faptul învierii în ziua Cincizecimii și după aceea, când sfinții apostoli au propovedit învierea Domnului și au întărit-o și adevărit-o prin minuni, ci se mărginesc numai la a le interzice să mai vorbească și învețe în numele lui Iisus.

5) Mântuitorul însuși prezisese învierea sa și aceasta eră cunoscut preoților, cum se vede din faptul strejuirii și al sigilării mormântului și din cuvintele cu cari motivează aceste măsuri de siguranță: «*Adusu-ne-am amintea că amăgitorul acela a zis încă fiind viu, după trei zile mă voi scula...*»¹⁾.

Aceste fapte dovedesc că Iisus a înviat într'adevăr din morți, după cum a și murit într'adevăr, și s'a arătat de mai multeori sf. săi apostoli în timpul celor 40 de zile, după trecerea cărora s'a înălțat la ceruri ca Dumnezeu adevărat.

Adversarii creștinismului au încercat să nimicească minunea învierii Domnului—știind că dacă ar isbuti s'o facă, ar dărîmă prin aceasta dintr'o lovitură temelială religiei creștine, căutând să explice învierea Domnului prin diferite ipoteze, cari îi tăgăduesc caracterul supranatural.

Din aceste ipoteze trei sunt mai însemnate și anume: ipoteza înșelăciunii, a morții părăute și a viziunilor.

1) *Ipoteza înșelăciunii* susține că apostolii au furat trupul Domnului din mormânt și după aceea au propovedit tuturor că Iisus a înviat. Am văzut pe preoții Ebreilor făcând uz de această ipoteză îndată după înviere. Și până azi cei mai mulți Ebrei cred că pot fi dispensați de a admite minunea învierii Domnului, luându-și refugiul la această minciună pusă în circulație de preoții lor acum 19 veacuri. Unii dintre dușmanii creștinismului primitiv ca Cel-sus, Porfiriu și Iulian—neputând găsi alte argumente mai puternice împotriva învierii—au susținut tot această ipoteză. În timpul mai nou a reluat această ipoteză teologul german protestant *Reimarus* (1698—1769).

¹⁾ Mateiu XXVII, 63.

Netemeinicia acestei ipoteze e ușor de dovedit.

1) Mai întâiu sfinții apostoli n'ar fi putut furà trupul Domnului, chiar dacă ar fi vrut s'o facă. Nu l-ar fi putut furà, pentrucă mormântul erà păzit de soldați romani, puși de dujmanii Mântuitorului, tocmai pentruca apostolii să nu cumvã să fure trupul Domnului. In asemenea împrejurări altcineva poate că s'ar fi putut apropiã de mormânt, sfinții apostoli însă nu. Exactitatea cu care soldații romani își făceau datoria nu ne poate îndreptăți să admitem că ei au adormit în timpul când făceau de gardă, ca astfel apostolii sau altcineva să poată furà trupul Domnului. Pentru a se fi putut întâmpla aceasta, ar fi trebuit ca soldații să doarmă aproape ca morții, căci altfel nu s'ar fi putut să nu audă zgomotul ce l-ar fi produs rostogolirea blocului de piatră prăvălit la intrarea scobiturii în stâncă, care serviã de mormânt Domnului, și să nu se fi deșteptat și împiedicat săvârșirea furtului.

2) Dacă soldații strejuitori ar fi adormit într'adevăr și în timpul somnului s'ar fi furat trupul Mântuitorului, ei ar fi trebuit pedepsiți cu asprime pentru neîmplinirea datoriei lor de strejari. Inloc să fie reclamați și pedepsiți, ei sunt dimpotrivă plătiți ca să spună că, pe când dormiau, apostolii au furat trupul lui Iisus. Aceasta însemnează că soldații își făcuseră datoria, nu dormiseră și văzuseră pe Domnul înviind, iar preoții ebrei, ca să închidă gura acestor prețioși martori ai învierii, îi cumpără cu bani și-i învață să mintă, că Christos n'a înviat, ci i s'a furat trupul din mormânt. Dar chiar dacă am admite că soldații au dormit, ce preț am putea pune în acest caz pe mărturia unor oameni, cari fac depoziții pentru un fapt petrecut în timpul când ei dormiau? Mărturia soldaților pentru furarea trupului nu poate avea nicio valoare. căci: *Sau* ei n'au dormit și și-au făcut datoria, nelăsând să se fure trupul; *sau* au dormit și atunci n'au de unde ști că trupul s'a furat. Ceeace rămâne în picioare și într'un caz și într'altul, e că după trei zile mormântul a fost gol și ei au mărturisit aceasta. Și dacă trupul n'a fost furat, atunci el n'a dispărut din groapă decât prin minunea învierii.

3) Preoții nu încearcă și nu cer lui Pilat să ia nicio măsură împotriva sfinților apostoli, pentrucă ar fi furat

trupul Domnului și nu le fac niciodată această imputare. Dimpotrivă, celebra dilemă în care Gamaliel pune pe membrii Sanhedrinului ¹⁾ dovedește că cel puțin el—dacă nu și alții—avea în suflet temerea că se poate totuș ca Iisus să fi înviat într'adevăr și că nimeni din Sanhedrin nu credea în zvonul răspândit tot de ei, că sfinții apostoli ar fi furat trupul Domnului, căci atunci Gamaliel n'ar fi cutezat să ia așa de pe față apărarea sfinților apostoli, sau cel puțin cuvântarea lui ar fi făcut să se ridice proteste puternice din partea celorlalți membrii ai marelui tribunal judaic.

4) Este o imposibilitate psihologică a admite că sfinții apostoli au furat trupul Domnului, deoarece ei: *Sau* credeau că Mântuitorul va învia și atunci e absurd a admite că ei s'ar fi gândit să-i fure trupul; căci pentru ce s'ar fi expus la primejdiile săvârșirii acestui act, când n'aveau decât să aștepte trei zile, pentru ca credința lor să se a-deverească?

Sau nu credeau că Iisus va învia și atunci trebuia să recunoască că toate nădejdiile lor s'au îngropat dimpreună cu învățătorul lor, care i-a amăgit cu făgădueli mincinoase și nu le rămânea altceva de făcut decât să plece din țară, pentru a scăpa de batjocura preoților, sau să-și mărturisească înaintea acestora rătăcirea de care au fost prinși și să spună urbi et orbi că rabi Iisus din Nazaret a fost un înșelător, un Pseudo-Mesia, iar nicidecum să alerge să-i fure trupul, care nu le putea servi la nimic;

Sau, în fine, nu erau siguri, se îndoiau, dacă Iisus va învia sau nu, și în acest caz singurul lucru ce le rămânea de făcut era, nu să-i fure trupul, ci să aștepte 3 zile, să vadă, dacă Iisus va învia, cum făgăduise, și atunci să creadă în El și mai departe, sau nu, și atunci să se lepede de El.

Curajul și entuziasmul de nedescris cu care sfinții apostoli au predicat învățătura și faptele Domnului, al căror punct central este minunea învierii, sunt dovada cea mai strălucită că învierea lui Christos nu e o minciună, ci cel mai înalt și mai dătător de viață adevăr. Căci ce ar fi făcut pe sfinții apostoli să predice lumii, că Iisus a înviat,

¹⁾ Faptele Apostolilor V, 38—39.

dacă El n'ar fi înviat cu adevărat? Ce i-ar fi îndemnat să pună o minune în locul unei minciuni și amăgiri ordinare? Dragostea față de Invățătorul lor nu, pentru că ori cât de mare ar fi fost aceasta cât timp El eră în viață, ea trebuia să înceteze, să se prefacă chiar în ură înverșunată, după moartea Lui, când făgăduiala că va învia și va dovedi astfel în chip strălucit dumnezeirea sa, nu s'ar fi realizat. Foloase materiale iarăș nu, pentru că propoveduind învierea lui Christos, mai ales dacă ea nu eră adevărată, sfinții apostoli știau prea bine că se expun la ura și răsbunarea preoților și învățătorilor de lege ai Ebreilor, căreia căzuse victimă Mântuitorul însuș. Singurul lucru ce ar fi trebuit să facă sfinții apostoli, dacă ar fi urmărit interese materiale, ar fi fost să se ducă la arhieriei și să declare că Invățătorul lor n'a înviat și pentru aceasta ar fi primit, desigur, și ei, ca soldații, bani și ar fi fost după aceea binevăzuți și îmbrățișați de toți.

Dar înloc de acestea ce vedem? Sfinții apostoli încep chiar din ziua Cincizecimii să predice Iudeilor, veniți din toată lumea la Ierusalim cu prilejul acestei sărbători, despre Iisus cel răstignit de preoți și arhieriei și înviat a treia zi, prin puterea dumnezeirii sale. Atâta putere de convingere aveà predica lor, că Petru singur, prin 2 cuvântări ținute în acea zi, converti ca la 8000 de oameni, între cari erau și mulți preoți. Inspăimântați de aceste succese neașteptate, membrii Sanhedrinului se întrunesc, discută ce măsuri să ia, spre a împiedică răspândirea învățăturii lui Christos și propoveduirea învierii sale. În mai multe rânduri chiamă pe sfinții apostoli, 'i amenință, 'i închid, 'i bat ¹⁾, dar ei înloc de a se înfricoșă, prind mai mult curaj; înloc de a se simți umiliți că au fost închiși și bătuți, din contră se țin fericiți, că au putut suferi pentru Domnul ²⁾ înloc de a încetă predicarea, propoveduesc cu mai mult zel. Prigonirile se întetesc, sângele sfinților apostoli și al celor dintâi creștini curge în șiroae ³⁾, dar ei nu dau înapoi. În mijlocul chinurilor morții, ei nu se leapădă de Acela

1) Faptele Apostolilor IV, 18; V, 18—40.

2) Ibidem V, 41.

3) Ibidem VI, 57—60; XII, 2.

pentru mărturisirea numelui căruia sunt trimiși la moarte. ci 'i mulțămesc cu fruntea senină că i-a învrednicit să-și verse sângele pentru iertarea păcatelor lor, după cum El și-a vărsat sângele pentru curățirea de păcat a întregii omeniri. Câtă deosebire între apostolii de după ziua Cincizecimii și apostolii din timpul patimilor și după învierea Domnului până în ziua Cincizecimii! Când soldații și trimișii arhierilor vin și prind noaptea pe Iisus în grădina Getsimani, toți apostolii fug, părăsesc pe Invățătorul lor. Numai Petru opune o slabă rezistență, dar chiar în aceeaș noapte, înainte de cântatul cocoșului, se leapădă de El de 3 ori cu jurământ, zicând; «*Nu cunosc pe omul acesta*»¹⁾. În ziua învierii 10 din ei stau închiși într'o casă, cu ușile zăvorâte de frica Iudeilor, și când Domnul, cel înviat din morți, intră prin ușile încuiete și li se arată, ei se înspăimântă, nu mai cred ochilor și li se pare că văd duh. Acelaș lucru pe țărmurile lacului Tiberiadei: pâna nu mănâncă cu ei, nu cred că e Domnul. Și acum? De unde atâta curaj, de unde atâta siguranță, că El a înviat din morți? Din fricos, cum eră mai nainte, Petru e acum un erou al convingerilor sale și nimic nu-l poate înfricoșă. Atunci se temeă de slugile arhierelui să spună că cunoaște pe Domnul, iar acum declară cu curaj înaintea întregului Sanhedrin: «*Judecați, dacă este drept înaintea lui Dumnezeu, să ascultăm mai mult de voi decât de Dumnezeu; căci noi nu putem să nu vorbim cele ce am văzut și auzit*»¹⁾. Atunci se temeă să nu fie biciuit și el ca Invățătorul său, iar acum cere schingiutorilor săi, să nu-l răstignească cu capul în sus, ca pe Domnul, ci cu capul în jos, și moare mulțămit că a suferit acelaș fel de moarte ca Domnul și Dumnezeuul său. Acelaș lucru cu toți ceilalți sfinți apostoli, cari înfruntă cu curaj fără margini toate primejdiile, toate chinurile și primesc moarte muce-nicească, numai ca să facă cunoscut până în cele mai retrase colțuri ale lumii vieța și învățătura Celui răstignit și înviat.

Încă odată: de unde atâta curaj și entusiasm? De unde atâta lipsă de egoism și nobilă lepădare de sine? De unde

¹⁾ Faptele Apostolilor VI, 19—20.

atâta zel pentru propoveduirea Evangheliei, dacă Domnul n'a înviat în realitate, dacă sfinții apostoli i-au furat trupul? Se poate cineva expune pentru un neadevăr până în așa grad, cum au făcut-o sfinții apostoli? Se poate entuziasmă pentru o minciună? E cu puțință ca o minciună să aibă urmări atât de binefăcătoare pentru omenirea întreagă și timp de atâtea veacuri neîntrerupt? Oricine judecă cu nepărtinire, va răspunde că nu.

Alți adversari ai minunii învierii Domnului, convingându-se de slăbiciunea ipotezei aceștia, în forma expusă și combătută până aci, au susținut că trupul Domnului a fost sustras, dar nu de sfinții apostoli, ci de însuș Sanhedrinul. În această formă, ipoteza e însă și mai șubredă. Mai întâi nu se găsește niciun text, niciun fapt sau aluziune în evanghelii, sau la scriitorii contimporani cu Mântuitorul, ori măcar din primele veacuri, care să poată servi ca punct de plecare acestei ipoteze. Apoi nu se vede ce socoteală și-ar fi făcut sinedriștii, ce ar fi urmărit ei sustrăgând trupul Domnului din mormânt. În interesul lor eră tocmai ca trupul Mântuitorului să rămână în mormânt, pentru a putea desminți oricând pe sfinții apostoli, dacă ar fi continuat să predice că Domnul a înviat.

Dar chiar dacă am presupune că sinedriștii au luat trupul Domnului, ei ar fi trebuit neapărat să l scoată, să spună unde e, sau să declare că l-au distrus—în cazul când ar fi făcut aceasta—pentru ca astfel să poată pune o stavilă predicii sfinților apostoli și trecerii în masă a Iudeilor la creștinism. Așa ceva nici nu trece măcar prin gând sinedriștilor, pentru că dacă le-ar fi trecut, desigur că ei, cari au recurs la toate mijloacele, spre a distruge creștinizmul în fașă, ar fi încercat și acest mijloc care eră foarte ușor și care ar fi avut, poate, oarecare efect.

II) *Ipoteza morții părute*. După această ipoteză Iisus n'a murit în realitate, ci numai a căzut în sincopă, și deci nici n'a înviat în realitate, ci numai s'a trezit din leșin, a revenit la viață, care nu-l părăsise de tot.

Cel care a formulat întâia oară această ipoteză a fost exegetul protestant *Gottlob Paul*, fost profesor în Heidelberg, pe la începutul veacului trecut.

În susținerea acestei ipoteze, Paulus și alții după el, se

întemeiază pe faptul că s'a întâmplat adesea, ca să fie înmormântați oameni cari n'au fost morți în realitate. Iisus n'a putut să moară în realitate din cauza micii cantități de sânge ce i s'a scurs din rănilor produse de cue în mâini și în picioare, iar împungerea cu lancea, după unii, n'a avut loc, iar după alții nu numai că nu i-a pricinuit nici un rău, ci dimpotrivă i-a adus o ușurare, făcând cu puțință scurgerea lichidului, care se 'ngrămădise în jurul inimii,—din cauza ținutei nenaturale a trupului, impusă de crucificare—.Răcoarea mormântului, aromatele cu care a fost uns trupul Domnului și repausul deplin, timp de circa 40 ore, au avut de efect deșteptarea Mântuitorului din sincopă. Că cei răstigniți nu muriau în totdeauna ne-o spune și Iosif Flaviu, zic susținătorii acestei ipoteze, căci el ne vorbește de răstigniți, a căror liberare a obținut-o el dela Titus, prin intervenirile sale și dintre cari unul a trăit mai mult timp, mulțămită îngrijirilor medicale, ce i s'au dat.

Am văzut dovezile sigure pe cari se întemeiază credința în moartea și învierea reală a Domnului. În fața lor, pretensele dovezi despre moartea numai părută a Mântuitorului, pălesc ca lumina lămpii în fața razelor soarelui.

Dacă e adevărat că se întâmplă ca să fie și morți aparente și că nu e niciun motiv de a pune la 'ndoială celece relatează Iosif Flaviu despre răstigniți, cari au supraviețuit acestui grozav supliciu, nu urmează decât că Iisus n'a murit în realitate, că a supraviețuit răstignirii, pentrucă astfel de cazuri sunt numai excepții, cari trebuiesc dovedite suficient, spre a putea fi crezute.—O dovadă convingătoare despre moartea aparentă a lui Iisus nu s'a adus însă și Iosif Flaviu, care vorbește despre răstigniți cari au trăit, și totodată și despre răstignirea Domnului, nu numai că nu spune că Iisus n'a murit într'adevăr, dar nici nu lasă măcar loc pentru o astfel de bănuială, ceea ce e o dovadă puternică că pe timpul său nimeni nu se gândise să inventeze o astfel de obiecțiune în contra învierii.

Ipoteza morții păruite a Domnului nu se poate susține singură. Pentru a sta pe picioare, ea are nevoie de cea precedentă, de a înșelăciunii sau furtului, căci chiar dacă Iisus n'ar fi murit în realitate în urma chinurilor îndurate

înainte de răstignire și în timpul răstignirii și s'ar fi deșteptat din sincopă în mormânt, cum a putut ieși din mormânt? Eră El instare să răstoarne piatra dela intrarea mormântului, întărită cu peceți, numai prin propriile sale puteri fizice? Nu eră nevoie de neapărata intervenire a prietenilor și binevoitorilor săi, ca să-i înlesnească ieșirea din mormânt, prin înlăturarea pietrii dela intrare?

Acestea și alte imposibilități de cari se lovește și compromisuri de cari are trebuință ipoteza de față, pentru a putea fi susținută, au făcut pe un teolog reformat contemporan, adversar și el al credinții în înviere, să se exprime astfel: «*Această ipoteză a lui Paulus, care 'și a avut cinstea ei în veacul trecut, e o țesătură de neverosimilități materiale și morale. Materialmente, fără greș, se poate socoti imposibil ca un om, rupt de osteneală, istovit de torturi, ținut pe cruce timp de mai multe ceasuri, dat jos, îngropat și părăsit într'un mormânt închis, să fie fizicește instare de a ieși singur (din mormânt), după un interval de vreo treizeci și șase de ceasuri și să facă îndată după aceea micile și marile călătorii pe cari le presupun povestirile evanghelice. Răstignirea și efectele sale fiziologice se opun la aceasta în mod absolut*»¹⁾.

La aceste imposibilități de ordin material se adaugă altele de ordin moral, toțașa de puternice cași acestea.

Ce impresiune putea face Mântuitorul asupra apostolilor săi, dacă într'adevăr ceeace noi numim înviere ar fi constat numai din deșteptarea sa din sincopă? Înfațișarea sa suferindă și umilită nu le-ar fi putut niciodată însuflă acea adâncă convingere despre adevărata sa înviere, cum o dovedesc toți în propoveduirea Evangheliei, ci dincontră i-ar fi deprimat, descurajat și făcut să'și piardă pentru totdeauna nădejțile ce 'și puseseră în El. Această parte slabă a ipotezei morții aparente a dat-o pe față necredinciosul *David Friedr. Strauss* în cuvinte care merită să fie ținute minte: «*E imposibil, zice el, ca un om care a ieșit din mormânt pe jumătate mort, care a trebuit să se târască slab, bolnav și lipsit de îngrijiri medicale, care avea nevoie de bandaje, întărire și indulgență, și care însfârșit a cedat*

1) J. Reville, Jésus de Nazareth. vol. II, pag. 455.

suferințelor, să fi putut face apostolilor impresiunea că El eră cuceritorul morții și al mormântului, prințul vieții, impresiune care stă la temelia viitoarei lor predicări. O asemenea sculare n'ar fi putut decât să slăbească impresiunea pe care El o făcuse asupra lor în timpul vieții și al morții; celmult le-ar fi putut da o senzațiune poetică, niciodată însă nu le-ar fi schimbat întristarea în entusiasm, sau să fi înălțat respectul lor pentru El până la adorațiune»¹⁾.

La aceasta un alt teolog protestant, Karl Hase, răspunde că oricât de palid, slab și bolnav ar fi fost Mântuitorul, eră de ajuns ca El să se arate dinnou apostolilor săi după înviere, pentruca ei să creadă că El a înviat cu adevărat și să-l proclame prinț al vieții, dupăce a murit în realitate.

Dacă lucrul ar fi așa, atunci cum s'ar explică că sfinții apostoli au crezut în chip unanim că dumnezeescul lor Învațător s'a sculat din morți cu trup schimbat, spiritualizat? Care ar fi atunci baza acestei credințe? Au inventat-o ei? Dar la ce le-ar fi servit? Ea nu putea să le producă decât incurcături, să facă mai grea de înțeles și admis minunea învierii.

Hase și Schleiermacher tăgăduiesc că Mântuitorul a avut după înviere trupul transformat. Pentru a putea susține aceasta cu mai mult succes, ei au emis și o ipoteză aparte asupra învierii Domnului. Ei zic: Iisus Christos n'a murit detot, ci a rămas în El viu un organ oarecare (inima sau plomunii) care a făcut posibilă întoarcerea lui la viață prin puterea lui Dumnezeu; trupul său n'a intrat în descompunere, în putrejune, așa că, după înviere El, a avut întocmai acelaș trup ca înainte de moarte și viața sa a fost și acum cași mai nainte viață normală, firească. Numai mai târziu a murit El în realitate și atunci a murit de moarte naturală. În ce fel anume puterea dumnezească a săvârșit învierea Domnului, Schleiermacher nu ne-o spune. Hase însă zice că Iisus a înviat în virtutea acelei puteri de vindecare, cu care El a săvârșit atâtea minuni de însănătoșiri de bolnavi și învieri de morți, după care apoi adaugă: «De această putere a avut El nevoie și pentru ca să răstoarne piatra dela ușa mormântului cu mânilor-i pătrunse

¹⁾ Viața lui Iisus, p. 298.

de cue și ca să meargă cu picioarele-i (probabil) găurite și ele». În altă parte el spune că Iosif din Arimateia și cu Nicodem au încercat să readucă la viață pe Mântuitorul, după ce i-au luat trupul de pe cruce și poate că au și isbutit și că Mântuitorul a putut privi cu drept cuvânt această deșteptare din somnul morții ca o rânduială a Tatălui ceresc¹⁾.

Despre ieșirea din mormânt a Domnului, Schleiermacher, susține că ea se datorește întâmplării, că servitorii necunoscutului stăpân al mormântului în care fusese pus sfântul trup, au dat la o parte piatra de pe ușa mormântului, numai pentru că ei știau că acel mormânt era gol. Aceasta s'a făcut tocmai la timpul potrivit, când Iisus se trezise din amorțeala, vecină cu moartea, în care căzuse după răstignire.

Cu drept cuvânt necredinciosul Strauss a obiectat la aceasta, că atunci învierea Domnului, nașterea creștinismului și schimbarea, care s'a produs prin El în istoria omenirii, atârână de o întâmplare așadeputin însemnată în sine și fără intervenirea căreia Mântuitorul ar fi trebuit să moară asfixiat în mormânt, încât simțul nostru de pietate se revoltă. Aceasta ne dovedește în chip strălucit că chiar un om adânc religios, cum era Schleiermacher, păcătuește grav și ajunge la concluziuni ridicule, când nu vrea să admită minunea învierii tale quale, cum o povestesc sfintele evanghelii, ci se încearcă s'o explice pe cale naturală.

Contra acestei interpretări a lui Schleiermacher se poate obiecta mai departe—ceea ce tot Strauss a obiectat—că, dacă Mântuitorul s'a sculat din mormânt cu trupul cu care a fost răstignit, fără să fi fost schimbat sau spiritualizat întru nimic, atunci El s'a arătat sfinților săi apostoli numai de câteva ori după înviere, pentru că să-i inducă în eroare și să-i facă să creadă că El nu mai e acum om ca toți oamenii, ci are însușiri dumnezeiești. Aceasta ar fi o grea învinuire, care s'ar aduce Domnului, pentru că ea ar arunca o pată urâtă asupra prea curatului său caracter moral.

¹⁾ Geschichte Jesu, pag. 602.

Contra ambelor ipoteze, și a lui Hase și a lui Schleiermacher, se ridică însfârșit cu putere obiecțiunea cuprinsă în întrebările: Când a murit într'adevăr Iisus? Unde a fost îngropat? Cum l-au putut socoti și numi sfinții apostoli «prinț al vieții», dacă El a murit ca toți oamenii și trupul său a putrezit în mormânt? Cum au mai putut ei crede în dumnezeirea lui, când învierea a fost numai de paradă, iar moartea de după aceea adevărată? Pentru ce nu pomenește niciunul din ei de acest obștesc sfârșit al Invățătorului lor?

La toate acestea Hase răspunde printr'o fraasă care, ca și învinuirea de mai sus, aruncă o întunecoasă lumină asupra caracterului moral al Domnului. El zice: *Simțind că are să moară, Iisus s'a despărțit în chip misterios de ucenicii săi, și 'și a căutat un mormânt retras și necunoscut de ei, așa încât ei au putut crede că El s'a înălțat la ceruri și au fost de bună credință așteptându-L, să vină a doua oară ¹⁾.*

Cam în acelaș fel explică învierea Domnului și un alt teolog protestant raționalist, din întâia jumătate a veacului trecut, *Gfrörer*.

El zice: Mântuitorul câștigase în timpul activității sale de partea sa și pe câțiva dintre căpeteniile Ebreilor. Aceștia voiau cu orice preț să-l scape de moarte. Pe cale legală nu o putem face, cu forța și mai puțin. Recuseră deci la viclenie și la puterea de convingere a banului. Pilat nu pronunțase bucuros sentința de moarte a lui Iisus. O înțelegere cu el n'ar fi fost dar peste puțină, dar el eră totodată general roman și procurator al Palestinei și ca atare nu putea lucra cu ușurință. Acești adepți ai Mântuitorului făcură dar ce putură și cum se pricepură și obținură dela Pilat trupul lui, fără ca să fi fost cutotul lipsit de viață. Femeile fură îndepărtate, ca nu cumva prin limbușia lor să dea pefață secretul, care putea face cel mai mare rău mai ales lui Iosif și lui Nicodem, dar ele fură întrebuițate ca să trâmbețeze învierea, care de fapt eră deșteptarea din letargia produsă de băuturi narcotice. Mântuitorul nu știă nimic de acest plan și de mijloacele

¹⁾ Lucrarea citată, pag. 610.

tainice, pe cari distinșii și devotații săi adepți le inventaseră, pentru a-l scăpa. El vrea să pecetluiască cu moartea învățătura pe care o propoveduise și dacă aceștia i-ar fi spus planul lor, desigur că El n'ar fi convenit să joace rolul ce i se da, ci ar fi peferat să moară. Deaceea se arată El, după deșteptarea din letargie, numai de câteva ori apostolilor săi, spre a-i mângâia și încuraja. De spus nu mai aveà să le spună nimic nou. Le recomandă numai să propoveduiască învățătura sa în toată lumea și să-i rămână credincioși, pânăce se vor întâlni din nou în casa Tatălui ceresc, și se despărți de ei pentru totdeauna. Restul zilelor și l-a petrecut în singurătate, ori în mijlocul Esenilor, ca necunoscut. Arătarea lui Iisus, după scularea sa din mormânt, părù apostolilor săi ca o strălucită confirmare a dogmei Fariseilor despre învierea morților. Aceasta stă la rândul ei în strânsă legătură cu o mulțime de alte învățături fariseice, ca d. p. despre Mesia ca împărat pământesc al Ebreilor, despre împărăția sa de o mie de ani, despre a doua venire a lui, despre judecata de apoi etc. cari, sprijinite acum pe înviere, înțelegă în sensul fariseic, pătrunseră în creștinism și-i turburără seninătatea și înjosiră spiritualitatea lui originală ¹⁾.

- 774336 -
Cu toate artificiile și născocirile acestei, în aparență, simple și verosimile ipoteze, autorul ei nu poate evita extremele în cari se cade și a înlătură toate obiecțiunile cari fatalmente se ridică împotriva tuturor construcțiunilor minții omenești, oridecâte ori se caută a se înfățișă învierea Domnului ca ceva firesc, ori chiar artificial, iar nu ca o minune.

E cu neputință de crezut că acei cari—după ipoteza lui Gfrörer—au pus la cale și adus la îndeplinire înscenarea, în virtutea căreia Mântuitorul a făcut ucenicilor săi impresiunea că El a înviat cu adevărat și în chip supranatural din morți, să nu fi căutat a restabili adevărul, atunci când au văzut că sfinții apostoli propoveduiesc urbi et orbi că Învățătorul lor a înviat din morți, când au văzut că ei fac din acest neadevăr ideea centrală și argu-

¹⁾ Geschichte des Urchristentums, vol. III, citat după E. G. Steude, Evangelische Apologetik.

mentul cel mai de efect al predicii lor. Dacă ei n'au putut-o face fiind în viață, de teama de a nu fi pedepsiți pentru sustragerea dela moarte a unui condamnat, au putut mărturisi însă pe patul de moarte, sau a lăsa consemnat în scris delictul săvârșit de ei cu cele mai bune intențiuni și numai din spirit de adevărată prietenie, dar care fusese pe urmă rău înțeles și exagerat apreciat. Ca oameni luminați și cu un simț moral atât de desvoltat, cum o dovedește purtarea lor—descrisă de sfintele Evanghelii—față de trupul neînsuflețit al Domnului (și cu atât mai mult dacă ar fi adevărat ceea ce le atribue Gfrörer), ei nu puteau îngădui ca prin vina lor un neadevăr să treacă și să fie exploatat ca cel mai înalt adevăr, pe care să se întemeeze o nouă religie, ca un fapt, care n'avea nimic supra natural în el, să fie îmbrăcat în haina supranaturalului, să ia caracterul de nemai auzită minune. Și totuș istoria nu pomenește de o astfel de restabilire a adevărului, ceea ce e dovada cea mai puternică că ei n'au făcut-o, pentru că n'aveau de ce s'o face, pentru că lucrurile nu s'au petrecut așa cum le înfățișează fantazia lui Gfrörer, a cărui ipoteză se reduce în fond la înșelăciune. Intr'adevăr, dacă Iosif și Nicodem au readus la viață prin mijloace medicale pe Mântuitorul și au lăsat totuș ca sfinții apostoli să propoveduiască lumii că Mântuitorul a înviat din morți, atunci nu e la mijloc decât o înșelătorie grosolană. Dar nu numai atât, Gfrörer pretinde că chiar unii din sfinții apostoli știau de misterul care învăluia pretinsa înviere a lui Iisus. Așa d. p. după el, sfântul evanghelist Ioan avea cunoștință de mai multe arătări ale Domnului către ucenici, însă el trece pe unele din ele sub tăcere, de teamă ca nu cumva să se întrevadă adevărul că Christos n'a înviat în realitate.

Dar să ne înțelegem. De cine vrea să ascundă sfântul evanghelist Ioan adevărul asupra învierii ireale a Mântuitorului, cum zice Gfrörer? De sfinții apostoli? Nu, pentru că ei văzuseră pe Domnul tot de atâtea ori și în aceleași împrejurări ca și el, și dacă el nu crede în învierea sa reală și ca fapt supranatural, nu credeau nici ei. De creștini și de cei cărora li se predică de sfinții apostoli cuvântul Domnului, pentru a fi atrași la creștinism? Atunci sfântul evanghelist Ioan, și cu el împreună toți sfinții apo-

stoli au fost niște înșelători, cari au propoveduit lumii prin viu graiu, prin scris și prin jertfa vieții lor, un neadevăr, o minciună, un fapt despre al cărui caracter ei aveau cu totul altă părere decât cea pe care o predicau lumii. Iată-ne dar ajunși la ipoteza înșelăciunii cu toate absurditățile și imposibilitățile ei.

Și această a doua ipoteză—a morții părute—în toate formele ei, rezistă dar totatât de puțin în fața criticii severe ca și ipoteza întâi.

III) *Ipoteza viziunilor*. După această ipoteză, apostolii au fost sinceri în convingerea lor că Christos a înviat, dar învierea n'a fost reală, ci numai rezultatul unei vedenii.

În vechime Celsus, iar în timpurile moderne: Holsten, Lang, Ewald, Strauss, Hausrat, Pfleiderer, Arnold Meyer ș. a. dintre teologii germani protestanți, Renan, Sabatier, Reville (Jean) și alții, dintre cei francezi, au susținut această ipoteză.

Să vedem susținerile câtorva din ei, exprimate cu propriile lor cuvinte.

«*Impresiunea produsă—zice Reville—asupra inimii apostolilor și a prietenilor lor, prin traiul lor la un loc cu un învățător ca Iisus eră neștearsă. Aceștia aveau inimi simple, dar calde și devotate. Catastrofa, care așa de crud înșelase nădejdile lor cele mai scumpe, îi zdrobise, dar toți ar fi putut zice ca Petru: «Doamne! tu știi că te iubim!»... Nu eră deci posibil ca după câțva timp să nu-și revină în entuziasmul lor și ca sentimentele exaltate, cari făcuseră să le bată inimile, să nu lucreze iarăș contra abaterii pricinuite de o crudă decepțiune»¹⁾.*

După Renan, Maria Magdalena, femeie cu imaginațiunea puternică, cu nervii supraescitați și cu inima plină de iubire către Domnul, a dat lumii—în baza unei halucinațiuni—un Dumnezeu înviat.

«*Entuziasmul și iubirea—continuă el în expunerea ipotezei sale — nu cunosc situațiuni din care nu se poate ieși. Ele fac imposibilul și mai degrabă forțează realitatea decât să renunțe la nădejdile lor. Mui multe vorbe ale Învățătorului puteau fi interpretate în înțelesul că El se va*

¹⁾ Jesus de Nazareth, vol. II.

sculă din mormânt. O astfel de idee eră cu atât mai firească, cu cât singură credința apostolilor ar fi fost deajuns ca s'o creeze. Dreptul Enoch și proorocul Ilie n'au gustat și ei moartea? Aceeace li s'a întâmplat lor, trebuia să se întâmple și lui Iisus.... Moartea este un lucru așa de absurd, când lovește pe omul de geniu sau o inimă de înaltă simțire, că poporul nu poate crede în posibilitatea unei astfel de erori a naturii. Eroii nu mor.... Adoratul lor Invățător (al apostolilor) a umplut cerul—al cărui centru eră—cu bucurie și nădejde, puteau ei oare să se mulțamească a-l lăsa să putrezească în mormânt¹⁾).

Sub imperiul acestor simțiri, strigătul Mariei, că Christos a înviat, fu primit de apostoli cu entusiasm. Unora din ei li se părû că l'au și văzut. Cu toții se așteptau să-l vadă dintr'un moment într'altul. În astfel de împrejurări Iisus trebuia să se arate, dar arătarea sa nu eră reală, ci numai creațiunea imaginațiunii lor aprinse, a nervilor lor escitați, căci așteptarea creiază deordinar obiectul său. Și într'adevăr în seara aceleeaș zile, pecând apostolii, stăpâniți de aceste gânduri și sentimente, stau încuiați într'o casă de frica Judeilor «într'un moment de liniște, o suflare ușoară trecû peste fețele lor. În asemenea ceasuri hotărâtoare un curent de aer, o fereastră care scârție, un mic zgomot întâmplător, hotărâsc credințele popoarelor pentru veacuri. În acelaș timp cu suflarea se simți, se crezû că se aud sunete. Unii ziseră că au distins cuvântul «șalom», fericire, pace. Eră salutul obicinuit al lui Iisus și cuvântul cu care El semnală prezența sa. Nicio îndoială nu mai e posibilă. Iisus e de față, El e între ei. Glasul său sfânt îl recunoscuse fiecare. Această închipuire eră cu atât mai ușor de primit cu cât Iisus le zisese că oridecâteori se vor adună în numele lui, va fi și El în mijlocul lor. Fu deci, un lucru admis de toți că Duminică seara Iisus se arătase ucenicilor săi adunați la un loc. Unii pretinseră că au observat în mâinile și picioarele sale semnul cuelor și în coastă semnul împunsăturii cu sulița.... Părerea că Iisus a înviat se întemeie în chip irevocabil²⁾).

1) Les Apôtres pag. 2.

2) Les Apôtres pag. 18—19.

Strauss și Pflleiderer pun cele dintâi viziuni în Galileia. Iată cum o descrie Pflleiderer pe cea dintâi: «*În fața unui fapt așa de straniu (a mormântului gol), cei unsprezece nu se mai putură oprî și cu inima împărțită între nădejde și îndoială, plecară în Galileia. La urma urmei nu spusese El oare că are să-i întâlnească acolo? Și pemăsurăce vedeau dinnou locurile, unde petrecuseră cele mai plăcute ceasuri ale vieții lor, nădejdea îi stăpâniă tot mai mult. Ici e lacul pe țărmul căruia Invătătorul desvelî mărgăritarele comorii sale în fața unei mulțimi fermecate. Dincolo e muntele pe care, cu cuvinte de neuitat, propoveduî împărăția lui Dumnezeu și dreptatea lui. Viziunea se formează, se precizează: par'că ar fi dinnou în fața lor. În zadar unii mai greoi șovăesc înainte de a se pătrunde cu totul de această fericită convingere»¹⁾.*

Holsten și Strauss pornesc la explicarea viziunilor sfinților apostoli dela viziunea sf. Paul în drumul spre Damasc, spre a le tăgădui și acestora ca și aceleea orice realitate obiectivă. Dela faptul necontestat și confirmat de însuș sf. apostol Paul, că el aveă adesea viziuni, Holsten și Strauss conchid numaidecât că viziunile lui erau pure halucinațiuni, și de aci merg mai departe afirmând acelaș lucru și despre arătările Domnului apostolilor săi.

Această ipoteză are mai mult decât celelalte două aparență științifică și are încă și în zilele noastre mulți aderenți, dar nici ea nu poate rezistă unei critici serioase și confruntării cu istorisirile evanghelice despre învierea Domnului.

Prima piedică, care stă în calea acestei ipoteze, este «mormântul gol». Cum se explică că mormântul, în care a fost îngropat Domnul, a rămas gol? Ce s'a făcut trupul său, dacă El n'a înviat în realitate? Pentru a se înlătură această obiecțiune, trebuie să se recurgă la una din cele două ipoteze precedente, cari am văzut că nu se pot susține, și fără ele nici această obiecțiune nu poate stă în picioare.

Apoi amănuntele din istorisirile biblice despre înviere nu se potrivesc cu afirmările susținătorilor acestei ipoteze.

¹⁾ Das Urchristentum pag. 3.

Fiecare din ei prezintă lucrurile într'o anumită formă și cade în contradicere cu relatările evanghelice într'un punct sau altul. Renan susține deacord cu sff. Evanghelii că Maria Magdalena a văzut înaintea tuturor pe Domnul înviat, dar tăgăduște că mormântul a fost pecetluit și strejuit. Pfleiderer afirmă că celdintâi care a văzut pe Domnul, după înviere, a fost Simon Petru și dimpreună cu Strauss pun, contrar decezace spun sff. Evanghelii, Galileia iar nu Ierusalimul, ca loc unde s'a arătat Mântuitorul mai întâi sff. săi apostoli după înviere etc. etc. Intre afirmările îndrăznețe ale unor teologi necredincioși din veacul XIX și celece ne spun sff. evangheliști, ca martori oculari, în sff. Evanghelii, desigur că nici nu rămâne loc de alegere: relatările sff. evangheliști trebuie crezute necondiționat.

Elementele cari pot da naștere și explică producerea de viziuni sau halucinațiuni lipsesc cu desăvârșire la apostoli și la ceilalți martori oculari ai învierii Domnului.

Pentru ca să se poată produce un astfel de fenomen sufletesc, trebuie să avem mai întâi de a face cu un organism bolnav, cu nervi zdruncinați sau cel puțin momentan supraobosiți, sau supraescitați dintr'o cauză oarecare, așa încât simțurile să nu mai poată funcționa în chip moral.

La această stare organică anormală trebuie să se adauge apoi un efect puternic, ca d. p. teama că un anume lucru se va întâmpla, dorința vie ca să se întâmple etc. și ideia aproape fixă că obiectul afectului va avea loc negreșit.

La martorii învierii Domnului nu întâlnim aceste condițiuni împlinite, pentru ca halucinațiunea să fi putut avea loc.

Despre Maria Magdalena s'a zis că erà isterică, că nervii îi erau deci bolnavi și că prin urmare îndeplinià una din condițiuni pentru a putea avea viziuni. Dar ea nu îndeplinià pe cea de a doua. Ea nu erà stăpânită de gândul că Iisus va învia și ca atare nu așteptă cu siguranță sau cu mare nerăbdare realizarea acestui fapt, pentru ca să poată avea iluziunea că a văzut pe Domnul înviat. Desigur că va fi fost auzit și ea de prezicerile Mântuitorului despre scularea sa din morți a treia zi după îngropare, dar acestea n'au lăsat impresiune adâncă în sufletul ei,

s'au șters cutotul la vederea patimilor și a morții lui, căci ea e nemângâiată, a pierdut orice nădejde de revenirea lui la viață, dovadă că nu se duce cu mâna goală să iscodească pela mormânt, dacă nu cumva Invățătorul a înviat sau va învia, ci se duce încărcată cu aromate, ca să-i ungă trupul Duminică dimineța, pentrucă Vineri seara îmbălsămarea se făcuse îngrabă, din cauza sărbătorii Paștelui, de a doua zi. Gândul de care ea erà preocupată în drumul către mormânt nu erà dacă Invățătorul cumva va fi înviat, pentrucă erà dejà a treiazi după îngropare, ci numai că s'ar puteà să n'ajungă ași realizà dorința de a-i unge trupul cu aromate, pentrucă piatra dela intrarea mormântului erà mare, ea n'o puteà rostogoli și n'aveà pe nimeni care ar fi putut-o face.

Această stare de suflet nu erà întru nimic prielnică unei viziuni, care să aibă de obiect pe Domnul înviat.

Ajunsă la mormânt, Maria e preocupată de alt gând, inima ei sângerează de o durere, care este iarăș cutotul contrară producerii unei halucinațiuni în care să vadă pe Iisus înviat.

Ea găsește piatra răsturnată și mormântul gol și în noua durere, care-i copleșește acum ființa, exclamă: «*Au luat* (au furat) *pe Domnul*». Tot gândul ei este stăpânit acum de faptul disparițiunii trupului lui Iisus. Cine să-l fi luat? Unde să-l fi ascuns? Cum să afle ea unde se găsește, ca să-și poată îndeplini ultima datorie către trupul neînsuflețit al Invățătorului? Durerea ei e nemărginită că nu găsește un răspuns la aceste întrebări. În astfel de împrejurări cum puteà să-i apară înaintea ochilor imagina lipsită de realitate a Domnului, ca triumfător asupra morții, ca înviat? După legile psiho-fiziologice ale producerii halucinațiunilor, starea sufletească și împrejurările în cari se găsià acum Maria Magdalena, ea puteà vedeà în halucinațiune trupul Domnului ascuns în cine știe ce loc, ars sau distrus prin vr'un mijloc oarecare, așa cum rezultà din ideia de profanare, de care ea erà stăpânită, dar nicidecum nu puteà vedeà pe Domnul înviat, dacă El nu se înfățișà aeeva ochilor ei.

Renan, neținând seamă de starea de suflet și împrejurările în cari îndeosebi sf. evanghelist Ioan istorisește că

Maria Magdalenă a văzut pe Domnul înviat, zice că Maria Magdalena eră stăpânită de o așa de mare iubire către Domnul și atât de convinsă că El va învia, încât în fața mormântului gol, gândul că El a înviat 'i trecu ca un fulger prin minte și la el se asociè îndată viziunea, care avu de obiect pe Invățătorul înviat.

Chiar dacă am admite ceea ce susține Renan până aci, vom vedea, îndată ce vom face un pas mai departe, că afirmațiunile lui se contrazic și se doboară unele pe altele.

Dacă Maria eră stăpânită de ideea învierii Invățătorului iubit în așa grad încât o halucinațiune trebuia neapărat să aibă loc, pentru ce nu-l vede pe El dela început în halucinațiune, ci 'i se pare mai întâi că vede pe grădinar și numai când Iisus 'i vorbește, îl recunoaște că este El? Faptul trebuia să se petreacă contrariu, chiar dacă cel pe care Maria l-a luat drept Iisus înviat, ar fi fost într'adevăr grădinarul. Cum s'ar putea apoi ca Maria să vadă pe grădinar și să susțină că a văzut pe Domnul înviat? Ea spune că a vorbit cu Domnul, pe care l-a recunoscut numai după glas, că a voit să-i îmbrățișeze picioarele, dar El n'a lăsat-o. Dacă cel cu care Maria a vorbit și de ale cărui picioare a voit să se apropie, n'a fost numai o fantomă, o vedenie, o închipuire a minții ei aiurânde, ci un grădinar în carne și oase, poate chiar cu o sapă sau hârleț în mână, se poate ca acesta să nu fi căutat să aducă la realitate printr'o vorbă drastică, un gest, o lovitură, sau o stropitoare de apă rece turnată în cap, pe această femeie exaltată, care 'i vorbiă cuvinte fără rost și vreă să-i îmbrățișeze picioarele? Dece acest grădinar n'a dat apoi pe față absurditatea credinței în învierea Domnului, întemeiată în prima linie pe afirmațiunile unei femei exaltate, care l-a luat pe el drept Iisus înviat?

Din relatările evanghelice reese contrariul de ceea ce susține această ipoteză. Starea ei sufletească eră neprielnică producerii unei halucinațiuni, căci ea nu numai că nu se așteptă la învierea lui Christos, ci chiar și când 'l vede înviat nu crede că este El, până nu-i aude glasul. Vizionarii nu mai stau la îndoială, nu caută să se convingă prin mai multe simțuri sau probe, că ceea ce văd ei este părere sau realitate. Starea lor de spirit nu le mai permite

aceasta și ceicari o fac, dovedesc prin aceasta că sunt în deplinătatea minții, că au destulă voință de a nu se lăsa ademeniți de efectul înșelător al unei trecătoare indispozițiuni a spiritului lor, și că prinurmăre nu sunt vizionari.

Și mai puțin decât Mariei Magdalena se poate aplica teoria aceasta apostolilor. Ei erau descurajați cu desăvârșire prin moartea Mântuitorului și pierduseră orice nădejde în înviere. Prezicerile Domnului despre învierea sa le dispăruseră din minte, s'au dacă și le mai amintiau, desigur că ele le sporiau descurajarea și desnădejdea. Că lucrurile s'au petrecut astfel ne o dovedesc până la evidență o mulțime de fapte și episoade povestite în sff. evanghelii. Astfel, când Maria Magdalena aduce sfinților apostoli vestea că a înviat Domnul și că ea L-a văzut, ei n'o cred¹⁾. Luca și Cleopa, cărora li se arată Domnul în calea spre Emaus, necunoscându-L, ii spun că ei nădăjduiau că Iisus Nazarineanul va mântui pe Israel, dar mai marii preoților l-au osândit la moarte, l-au răstignit și au trecut trei zile de când s'au făcut acestea. Ei n'au niciun cuvânt de mângâere și prin nimic nu ne lasă să înțelegem că ar fi nădăjduit că El va învia. Mai mult chiar, ei adaogă că vr'o câteva femei, ducându-se la mormânt, l-au găsit gol și că ingerii le-au spus că El e viu, că ele comunicând aceasta apostolilor, unii dintre ei s'au dus la mormânt și au aflat așa precum au spus femeile și totuș aceste fapte atât de extraordinare n'au deșteptat în sufletele acestor doi ucenici — după propriile lor cuvinte — decât uimire²⁾. Se pot cugeta dispozițiuni sufletești mai neprielnice pentru halucinațiune decât cea pe care o întâlnim la acești doi ucenici? Și totuș peste câteva sferturi de oră după exprimarea acestor gândiri și sentimente, Luca și cu Cleopa recunosc în persoana celui cu care vorbiau pe însuș Domnul. Se poate să fi fost o simplă halucinațiune, că ei au mers pe drum și au vorbit cu o a treia persoană, pe care în urmă o recunosc drept Iisus? Cum s'ar fi putut produce în sufletul lor o astfel de halucinațiune, când ei nu voiau

1) Marcu XVI, 11; Luca XXIV, 11.

2) Luca XXIV, 22.

să creadă ceea ce auziseră dela femeile mironosițe și dela sff. apostoli? Când acești doi ucenici (în aceeaș seară) se întoarseră la Ierusalim și spuseră celorlalți apostoli cele ce li s'au întâmplat pe cale, sff. apostoli nu-i crezură ¹⁾ și, când îndată după aceea Domnul stătù în mijlocul lor și le zise «*Pace vouă*», ei iarăș nu crezură că e El, ci se înspăimântară și înfricoșară, gândind că väd duh ²⁾. Domnul îi liniști cu cuvinte blânde și pentru a-i convinge, că El este în realitate, îi îndeamnă să-l pipăe. Dar ei nici acum nu credeau ³⁾. În sfârșit Domnul le cere mâncare și mănâncă înaintea lor, spre a-i convinge că El e. Aci sf. evangelist Luca, care ne relatează aceste fapte, nu ne mai spune dacă sff. apostoli s'au convins s'au nu că au în fața lor pe Domnul în persoană, dar despre convingerea lor nu mai poate rămâne îndoială.

Cazul sf. apostol Toma e și mai elocvent în această privință. El nu crede numai din auzite că Domnul a înviat, ci abiă după ce 'L vede cu proprii săi ochi și 'L pipăe cu mâinile ⁴⁾. Tot așa de puțin crezători se arată sff. apostoli și față de arătările Domnului în Galileia ⁵⁾.

Greutatea cu care sff. apostoli se conving de învierea Domnului ne dovedește mai întâi că ei nu așteptau învierea și al doilea că erau și sufletește și trupește foarte sănătoși și că deci nu îndeplineau niciuna din cele două condițiuni cari se cer neapărat pentru realizarea unei halucinațiuni. Atât de robustă eră constituțiunea psiho-fizică a sff. apostoli, în cât ei nu numai că nu suferă de halucinațiuni, nu li se pare că väd ceea ce nu e, ci dimpotrivă se îndoesc chiar de realitatea care contrazice așteptările lor și o socotesc halucinațiune. Pe când partizanii acestor ipoteze susțin că o halucinațiune a condus pe sff. apostoli la credința în realitatea învierii Domnului, noi putem cu tot dreptul inversa raționamentul și zice: realitatea învierii a făcut pe sfinții apostoli să creadă în halucinațiune.

¹⁾ Marcu XVI, 3.

²⁾ Luca XXIV, 37.

³⁾ Luca XXIV 41.

⁴⁾ Ioan XX, 24—29.

⁵⁾ Mateiu XXVIII, 17.

Că sff. apostoli au fost pedeplin sănătoși și sufletește și trupește, e foarte firesc s'o presupunem, pentru că ei au trăit în mijlocul naturii, în bogata și frumoasa Galilee, ocupându-se cei mai mulți din ei cu pescuitul, care cu greu poate da naștere la boale nervoase. Seninătatea de cuget și sângele rece cu care ei examinează mormântul gol, precum și giulgiul și mahrama aflate în el, refuzul de a crede afirmațiunile Mariei Magdalenei că a văzut pe Domnul înviat, îndărătnicia de a nu se încrede nici chiar ochilor și urechilor—cari după cum spune Psihologia, ne pot înșelă mai ușor—și a așteptă sau a pretinde ca să fie invitați să pipăe trupul Domnului—căci pipăitul este mai sigur decât văzul și auzul—sunt dovada cea mai puternică despre sănătatea lor trupească și sufletească și stânca de care se sfărâmă aserțiunile ipotezei viziunilor.

Atitudinea sff. apostoli față de arătările Domnului după învierea sa din morți și pânăla înălțarea la cer dă-râmă și cealaltă afirmațiune a susținătorilor acestei ipoteze, că adică a fost destul ca cineva, ca unul singur să aibă o halucinațiune—indiferent de cine a avut mai întâi, dacă adică a avut Maria Magdalena, cum susține Renan, ori Simon-Petru, cum susține Pfleiderer, sau oricine altul—pentru că halucinațiunile de acest fel sunt molipsitoare și deci au cuprins îndată pe sff. apostoli și pe toți acei cari cunoscuseră mai deaproape și iubiseră pe Iisus.

Mântuitorul se arată apoi de mai multe ori și în locuri, împrejurări și la persoane sau grupe de persoane diferite. Odată s'a arătat, după spusele sf. apostol Paul, la mai mulți de 500 de oameni adunați la un loc¹⁾. Dacă El s'ar fi arătat numai o singură dată, acel sau acei cari L-ar fi văzut, ar fi putut mai târziu să se îndoiască de realitatea propriei lor vederi; dar El se arată de mai multe ori, ca astfel orice îndoială să fie înlăturată; se arată la intervale mai mult sau mai puțin lungi, așa că fiecare are timp suficient și pentru a auzi dela alții că și ei L'au vă-zut și că deci el nu s'a înșelat, și pentru a reflectă asupra arătării Domnului, a'și fixă bine în minte cele ce a observat și a le controlă și coroboră la o a doua arătare, când dispozițiunea sufletească va fi alta.

¹⁾ I Corinteni XV, 16.

Dacă s'ar fi arătat numai la un anumit timp s'au într'un singur loc, s'ar fi putut zice că ideia apriorică că va fi văzut la acel ceas și în acel loc, a făcut pe cei ce susțin că L'au văzut, să li se pară că L'au văzut, dar Domnul se arată dimineața ca și seara și în timpul zilei, și aci în casă, aci pe cale, aci pe munte, aci pe mare, aci în Ierusalim, aci în Galileia.

Dacă s'ar fi arătat numai într'o anume împrejurare, iarăș s'ar fi putut zice că oridecâte ori s'a repetat acea împrejurare a trebuit să fie văzut, deși în realitate nu eră nimic de văzut; dar El se arată atât pe neașteptate cât și când e așteptat înurma unei promisiuni formale din partea sa că se va arăta, se arată unuia ca și mai multora, când se îndeletnicesc cu munca fizică sau când stau pe gânduri, în casă, pe drum, seara ziua etc.

În asemenea împrejurări eră imposibil ca sff. apostoli să nu se convingă de obiectivitatea arătatilor Domnului și prin aceasta de realitatea învierii sale și să se facă astfel deprisos acea molipsire de halucinații, de care vorbesc partizanii acestei ipoteze. Psihiatria citează într'adevăr cazuri de molipsire în materie de halucinațiune, că adică după ce un individ a avut o halucinațiune, o mulțime de alți indivizi, cari au auzit de halucinațiunea lui, au avut și ei aceeaș halucinațiune. Inspecial superstițioșii, ignoranții și fanaticii religioși sunt expuși acestei molipsiri.

Dacă halucinațiunile și molipsirea de ele sunt posibile, nu urmează deaci că sff. apostoli și cei dintâiu creștini au ajuns prin halucinațiuni și molipsire de ele la credința în învierea Domnului, căci pentru a pretinde aceasta, trebuie mai întâi să se dovedească că a fost într'adevăr așa. Văzurăm însă că nu se poate dovedi cu nimic că sff. apostoli erau susceptibili de halucinațiuni.

Între viziuni îngenere și vederea de lucruri reale este apoi următoarea deosibire fundamentală: Dacă căutăm să ne dăm seama cu toată serioșitatea și facem cercetări cu toate mijloacele ce ne stau la dispozițiune asupra obiectului viziunii, ajungem în cele dinurmă la constatarea și convingerea că viziunea sau n'a avut niciun obiect, ci a fost o simplă amăgire a simțurilor și atunci viziunea ia numele de halucinațiunc, sau a avut un obiect, dar acela a

fost cu totul altceva decât ceea ce ni s'a părut că e și în acest caz viziunea se numește iluziune. Dacă facem cercetări și asupra obiectului vederii de lucruri reale, constatăm că am văzut într'adevăr ceea ce am avut impresiunea că am văzut și nimeni și nimic n'ar fi în stare să ne convingă de contrariu. Se poate câte odată să ni se pară că avem de a face cu o viziune, dar dacă cercetăm lucrurile mai deaproape, observăm că în fond avem de a face cu o realitate, după cum în viziuni ni se pare din contră că avem înainte o realitate, ceva obiectiv, iar dacă cercetăm cu atențiune, ne convingem că e o simplă amăgire a simțurilor, o închipuire seacă, lipsită de fond.

În cel dintâiu din aceste două cazuri s'au găsit sff. apostoli față cu arătările Domnului după înviere: la început n'au crezut nici spuselor Mariei Magdalenei, nici propriilor lor ochi și urechi, ci au crezut că e numai o vedenie, că văd duh, dar pe urmă s'au convins că eră într'adevăr însuș Domnul pe care'l vedeau și această convingere s'a înrădăcinat atât de adânc în sufletul lor, că nici chinurile celor mai crunte morți nu i-a putut face să creadă sau să zică altfel și convingerea aceasta nu 'și ar fi putut-o ei formă, dacă nu li s'ar fi arătat într'adevăr Domnul.

O dovadă mai mult că sff. apostoli n'au avut halucinații, ci au văzut în realitate pe Domnul, e că ei văd și pipăe rănile trupului, 'i cunosc figura, glasul, mișcările, cu un cuvânt îl recunosc, se conving că este El, Invățătorul lor, îmbrăcat în acelaș trup cu care a pățimit, a murit și s'a îngropat și totuș mai presus de legile obicinuite ale existenței pământești, mai presus de timp și spațiu, pen-trucă străbate prin ușile încuete, se arată și dispăre într'o clipă etc.

Dacă starea sufletească a sff. apostoli ar fi fost anormală și predispusă spre halucinații, dacă deci n'ar fi văzut pe Domnul în realitate, ci ar fi avut numai vedenii lipsite de obiect real, atunci ei n'ar fi putut inventa aceste două categorii de însușiri pe care le atribue Domnului și pe care mintea sănătoasă recunoaște că a trebuit să le aibă în unul și acelaș timp.

Strauss a persiflat acest amestec de însușiri firești și suprafirești în trupul Domnului după înviere. El zice: «Un

trup care poate fi pipăit, adică care are putere de rezistență, nu poate pătrunde prin ușile încuete, adică nu poate în acelaș timp să nu aibă putere de rezistență; precum și viciversa: un trup care poate trece fără piedică prin scânduri, nu poate avea oase și stomac, pentru a digera pâine și pește prăjit. Acestea nu sunt însușiri pe cari le poate întruni o persoană reală, ci sunt de așa fel că numai o fantastică putere de reprezentare le poate asocia»¹⁾.

Obiecțiunea lui Strauss exprimată în aceste cuvinte, pare a avea ca punct de plecare termenii în cari sf. evanghelist Luca vorbește despre trupul înviat al Domnului. Mai mult decât toți ceilalți evangeliști, sfântul Luca înfățișează pe Mântuitorul ca având după înviere întocmai acelaș trup cu aceleași însușiri, ca mai înainte de moarte și înviere. Pentru a ne explică aceasta nu este nevoie să admitem—cecece susțin unii teologi protestanți—că sf. Luca avea o concepțiune cu totul materială despre înviere, așa cum se întâlnește nu arareori în istoria bisericii creștine și cum se crede și azi în genere de toți cei incuți și de cei cari n'au pătruns adevăratul spirit al creștinismului. Faptul că sf. Luca eră ucenicul sf. Paul și că s'a servit la compunerea evangheliei sale și de evanghelia sf. Marcu, ne împiedică să admitem aceasta, deoarece atât sf. Paul cât și sf. Marcu înfățișează învierea ca ceva spiritual. Ceecece a determinat pe sf. Luca să descrie trupul Domnului după înviere ca trup material, a fost un motiv apologetic. Intemeerea pe simplele arătări ale Domnului după înviere nu eră de ajuns ca să convingă pe Iudei și păgâni că El a înviat cu adevărat. Aceștia obiectau că asemenea arătări nu dovedesc nimic, căci eră o credință generală a timpului de atunci că spiritele morților petrec sau vin din când în când prin locurile pe unde au fost când erau în trup și se arată celor vii. «A fost o fantomă, un duh fără carne și oase», eră răspunsul pe care 'l primiau adesea creștinii la predica lor despre învierea Domnului, sprijinită pe arătările sale după înviere. În fața unei astfel de întâmpinări singurul argument, care se putea și trebuia să se aducă, eră că trupul Domnului, după scularea sa din morți, eră trup adevărat

¹⁾ Leben Jesu p. 295.

de carne și oase, cu aceleași însușiri și trebuințe, ca mai nainte de moarte. Intr'adevăr așa și argumentează sfinții evangeliști Ioan și Luca. Cel dintâiu istorisește că Mântuitorul a convins pe sf. apostol Toma despre realitatea trupului său, punându-l să pipăe rana provenită din împusătura cu sulița și semnele cuelor, iar cel de al doilea istorisește că El a și mâncat dimpreună cu sfinții apostoli pește fript și miere de fagur. Deasemeni Evanghelia după Ebrei pune în gura Mântuitorului cuvintele: «*Puneți mâna și pipăiți-mă, căci nu sunt demon fără trup. Și îndută se atinseră de El și crezură, căci pipăiseră carnea și sângele Lui*», iar în Evanghelia coptică citim: «*Noi însă socotiam că e fantomă și nu credeam că ar fi Domnul. Atunci zise către noi: Veniți... Eu sunt care V'am grăit de trupul și de moartea și de învierea mea, ca să știți că eu sunt. Petre pune degetele tale în semnele cuelor din mâinile mele, și tu, Tomo, puneți degetele în împunsătura de suliță din coasta mea, iar tu, Andree, pipăe picioarele mele*». Toate aceste istorisiri sunt o dovadă evidentă că păgânii și Iudeii tăgăduiau realitatea arătărilor Domnului și cu aceasta și învierea sa și că sfinții evangeliști trebuiau să răspundă astfel. Atribuind trupului Domnului după înviere, însușiri firești și suprafirești, sfinții evangheliști le împacă foarte bine unele cu altele și sunt lămurii pedeplin asupra chipului cum stau unele lângă altele în una și aceeaș persoană, pentru că ei privesc însușirile supranaturale ca o urmare firească a puterii Domnului de a face minuni, sau a dumnezeirii sale.

Cum se vede, sfinții evangeliști au formulat și susținut această concepțiune despre trupul Domnului după înviere având în vedere împrejurările de atunci. Devremece ei, chiar și în această concepțiune, recunosc că trupul Domnului aveă însușiri suprafirești, obiecțiunea lui Strauss n'are înțeles și putere decât pentru necredincioși, cari nu admit supranaturalul, întimpce pentru credincioși e absurdă, de oarece are pretenția ca supranaturalul să se conformeze legilor cărora e supus ceea ce e natural, ca Dumnezeu să nu facă nimic ce nu poate face omul. Ceva mai absurd decât aceasta nu se poate cugeta. Dumnezeu a dat spiritului omenesc. între alte însușiri inerente firii lui, și

pe aceea de a putea străbate neîmpiedicat spațiul și timpul. În virtutea acestei însușiri a spiritului său, omul străbate cu gândul într'o singură clipă distanța dela pământ la soare sau la cea mai depărtată stea, se cufundă cu mintea în nesfârșirea timpului și privește urzirea lumii, vede cum se desface pământul de soare, uscatul de apă, cum apar viețuitoarele, cum se plăsnuște Adam din pământ și cum petrece el în paradis, cum cade în păcat etc. sau ia parte la înfricoșata scenă a sfârșitului lumii și la judecata de apoi, vede și gustă fericirea dreptilor și se îngrozește de chinurile păcătoșilor, se înalță pânăla tronul Celui Prea Înalt și se închină cu umilință înaintea Lui etc. etc. Și când omul, o mână de pământ și o singură scântee de duh, o făptură slabă și neputincioasă, poate săvârși lucruri atât de mari și minunate, când pentru mintea sa spațiul și timpul se reduc la nimic, Cel Atotputernic, Duhul absolut, Făcătorul atoaate—al omului cași al spațiului și al timpului, al trupului cași al duhului—să nu poată să îmbrace trup omenesc și îmbrăcându-l să nu poată intra printr'o ușă încuiată, să nu poată străbate în câteva clipe mai multe leghe și să fie totodată în cer și pe pământ! O asemenea pretențiune este ridiculă și absurdă și ne înfățișează într'o lumină tristă pe ceicari o ridică în numele rațiunii.

Ce privește însăsfârșit punctul de plecare al acestei ipoteze, analogia pe care Strauss și Holsten o stabilesc între minunea din drumul Damascului și învierea Domnului și concluziunea că cea deadoua e cași cea dintâi o simplă halucinațiune, aceasta e iarăș greșit din temelie și nedemonstrat, căci pentru a fi îndreptățiți să ajungă la această concluziune, cei doi fruntași ai raționalismului trebuiau mai întâi să dovedească că arătarea din drumul Damascului a fost într'adevăr o halucinațiune. Ei n'au reușit însă și nimeni nu va reuși să dovedească că minunea înurma căreea Saul, fanaticul prigonitor al creștinilor, s'a schimbat în cel mai fervent propoveditor și apărător al învățăturilor creștine, în marele Paul, apostolul neamurilor, a fost o simplă viziune. Nu putem intra aci în analiza amănunțită a tuturor momentelor acestei strălucite minuni și a desfășurării toate dovezile ce se pot aduce în susținerea ei. Pentru deplină convingere de caracterul ei supranatural este destul să ac-

centuăm faptul că însuș sfântul Paul face deosebire între arătarea din drumul Damascului pe care o numește categoric «*arătare a Domnului*» și «*vedere reală*» și o pune pe aceeaș treaptă cu arătările Domnului către ceilalți apostoli și între viziunile sale interne, curat subiective, de care el a avut mai multe ¹⁾).

O altă formă a acestei ipoteze, numită «*ipoteza viziunii obiective*» — spre deosebire de forma expusă până aci și numită «*a viziunii subiective*» — susține că arătările Domnului după înviere n'au fost pure halucinațiuni, dar nici n'au avut de obiect trupul Domnului, ci au fost viziuni produse în sufletul sfinților apostoli de Dumnezeu Tatăl sau de Mântuitorul glorificat, spre a-i convinge despre înviere. Și anume, după unii, aceste viziuni au fost numai interne, adică Dumnezeu Tatăl sau Domnul Christos a deșteptat în sufletul sfinților apostoli convingerea că Iisus cel răstignit, mort și îngropat nu e mort, ci trăește în ceruri alături de Tatăl și de Duhul sfânt, fără ca pentru ajungerea acestui scop să se fi servit de ceva extern, mai mult sau mai puțin material, sau numai aparent; iar după alții, Dumnezeu Tatăl sau Domnul Christos au înrâurit asupra simțurilor și a minții sfinților apostoli în așa fel încât li s'a părut că văd într'adevăr pe Domnul în trup, deși defapt nu erà nimic real în ceea ce li se părea că văd.

În această formă ipoteza este apărută de teologii protestanți din lagărul semiraționalist, cari nu vor să admită minunea în genere ca ceva obiectiv-extern, ci numai ca un fapt intern, sufletesc și cari resping învățătura despre învierea trupurilor ca ceva necompatibil cu spiritualitatea creștinismului.

Nici în această formă însă ipoteza nu se poate susține.

Mai întâi a admite că Dumnezeu a exercitat asupra simțurilor sfinților apostoli o astfel de înrâurire ca să li se pară că văd pe Mântuitorul în trup, când în realitate ei nu vedeau nimic, este a face pe Dumnezeu autorul unei

---

¹⁾ Asupra acestei chestiuni vezi interesanta teză de licență în teologie a D-lui Gr. Pișculescu, intitulată: «*Minunea din drumul Damascului*», București, 1903; iar asupra ipotezii lui Holsten vezi „Biserica Ortodoxă Română“ anul XXV, No. 3, articolul „Invierea lui Christos“.

viziuni fără realitate, al unei înșelăciuni. Oricât s'ar pune înainte înaltul scop moral și religios ce se urmăria printr'această viziune (formarea convingerii că Christos a înviat cu adevărat) și oricât s'ar căta să se stabilească o analogie între această viziune și alte vedenii sau arătări din Vechiul și Noul Testament, nu se va putea justifica această ipoteză. Dumnezeu putea găsi un alt mijloc mai corespunzător cu adevărul—cum a și găsit—ca să convingă pe sfinții apostoli despre realitatea învierii Domnului. Cât despre diferitele vedenii din istoria sfântă, toate persoanele biblice, cari le au avut, au fost pedepșite și convinse de caracterul lor simbolic, pecând în învierea Domnului sfinții apostoli au văzut și crezut din primul moment un fapt real de ordine supranaturală. Ar fi fost cu neputință ca sfinții apostoli să creadă că au văzut pe Invățătorul lor în persoană, dacă El nu li s'ar fi arătat într'adevăr în trup, pentru că ei 'i cunoșteau prea bine și figura și graiul și ținuta din timpul celor trei ani și jumătate de conviețuire cu El.

Apoi sfinții apostoli n'au crezut și predicat numai că au văzut pe Domnul în trup schimbat, spiritualizat, ci ei au mărturisit că El avea însuș acel trup cu care se născuse, pătimise și fusese îngropat, trup cu care inviase din morți. Cum puteau ei ajunge la această convingere, dacă în toate arăturile Domnului nu eră nimic real?

Două răspunsuri s'au dat la această întrebare și ambele se pun înainte de ambele forme ale ipotezei.

Cel dintâi sună: Credința apostolilor în învierea Domnului se bazează pe credința Ebreilor în înviere. Ebreii credeau că sufletele celor drepti petrec în paradis îmbrăcate într'un trup luminos, ceresc. Potrivit acestei credințe, apostolii socotind pe Mântuitorul de Mesia, trebuiau în chip fatal să creadă că sufletul său nu va rămâne în Șeol, ci se va înălța la Dumnezeu Tatăl, unde—ca orice drept—va avea și un trup ceresc ¹⁾.

Câtă distanță este însă de aci și pânăla credința în învierea Domnului cu însuș trupul cu care fusese îngropat? Și pentruce ar fi crezut sfinții apostoli că Mântuitorul a înviat cu trupul pe care'l avusese în viața pământească,

¹⁾ Strauss, *Leben Jesu*, pag. 307,

când după credința obștească a poporului iudeu El n'avea nevoie nici de înviere nici de trupul purtat în viață, pentrucă, fiind drept, se ducea îndată după moarte de-a dreptul în sânul lui Abraam și primiă eo ipso trup ceresc? Pentruce ar fi crezut mai departe că El li s'a arătat după înviere în trup, când petrecerea sa în paradis îi da putința —după aceeaș credință a Iudeilor— să se arate alor săi în starea de glorie în care se află?

Aceste două considerațiuni ne arată că credința ebraică în înviere înloc de a veni în sprijinul ipotezei viziunii și a depune încontra învierii Domnului, dimpotrivă depune încontra ipotezei care o invoacă și întărește credința creștină în învierea Dumnezeu-omului Iisus.

Nici credința Ebreilor în metempsihoză nu explică—cum susține Hausrath ¹⁾ geneza credinței sfinților apostoli în învierea Domnului, pentrucă—după această credință—nu trupurile morților înviau, sau se arătau, ori trăiau dinnou pe pământ, ci numai sufletele unora dintre ei își alegeau ca locuință sufletului câte unuia din cei vii și activă prin el. Prin urmare între asemenea cazuri și învierea creștină nu e nicio asemănare.

Nici învierile de morți săvârșite în momentul morții pe cruce a Domnului și cele de cari se vorbește în Apocalips (XI, 3—12) nu au asemănare și nu explică—cum crede acelaș teolog—credința creștină în învierea Mântuitorului, pentrucă aci învierea este înălțare la o viață desăvârșită, spirituală cuto. ul deosebită de cea pământească. Din acest punct de vedere credința creștină în înviere se deosebete fundamentul de a Ebreilor, căci după aceasta din urmă trupurile înviate sunt după materia și organizațiunea lor de aceeaș constituțiune ca cele pământești. Omul înviază cu toate defectele și infirmitățile pe cari le a avut în viață: cel orb ca orb, cel surd ca surd, cel olog ca olog etc. numai că acestea se vindecă îndată. După credința Ebreilor învierea constă așadar în nădejdea transpu nerii omului în starea normală, am putea zice originală, de sănătate și bunăstare sufletească și trupească, viața de dincolo de mormânt este aproape întotul asemănătoare cu

¹⁾ Neutestamentliche Zeitgeschichte, apud Steude op. cit.

cea de pe pământ, iar nemurirea numai relativă ¹⁾. Învierea creștină și viața viitoare, cum o găsim descrisă în cap. XV din epistola I către Corinteni de către celebrul discipol al lui Gamaliel, și cum a fost mărturisită întotdeauna în creștinism, e antipodul celei ebraice. Spiritualitatea cea mai curată transpiră aci din fiecare cuvânt. De unde această deosebire fundamentală, dacă credința Ebreilor despre înviere ar fi baza celei creștine? Pentru ce sfântul Paul combate și osândește ca falsă învățătura părinților săi și cum astfel s'a convins el de aceasta decât prin învățătura primită dela Anania și dela ceilalți sfinți apostoli, cari auziseră dela însuș Domnul cum vor fi trupurile după înviere și se întăriseră în credința lor prin vederea trupului Domnului înviat?

Ceeace Hausrath susține mai departe, că adică credința sfinților apostoli în înviere se explică și deduce din credința lor în apropiata venire a Domnului (parusia), este tot așa de șubred cași punctul său de plecare și de rezim. Să admitem un moment cu el că «dacă Iisus avea să vină dinnou ca judecător la apropiata înviere a morților, atunci desigur El nu putuse rămâne în mormânt». Reese de aci că El înviase cu trupul? Nicidecum. De aceea cu multă dreptate un alt teolog protestant opune lui Hausrath următoarele: «Când Iuda Macabeul văzù într'o vedenie pe Ieremia în chip preaslăvit (II Macabei XV, 12 sq.); când se arătară Moisi și Ilie la schimbarea la față (Marcu IX, 1 sqq.) a socotit oare Iuda pe Ieremia, au socotit apostolii pe Moisi și Ilie drept înviați?» ²⁾ De asemeni altul zice: «Paul povestește mulțimii din Ierusalim istoria convertirii sale (Faptele apostol. XXII 5 sqq.); a douazi Fariseii se referă la aceasta într'o ședință a sinedrului, spre a susține față de Saducei cari tăgăduiau existența îngerilor și a spiritului, că lui Paul i s'a arătat un spirit sau un înger (Ibid. XXIII, 9 sqq.), totuș ei sunt departe ca pentru acest cuvânt să cugete la învierea lui Iisus. Totastfel și creștinii de mai târziu, cari au avut vedenii, n'au gândit că persoanele ce li s'au arătat înviaseră, ci s'au mărginit la a crede că li s'au arătat spirite» ³⁾.

¹⁾ Weber, System der altsynagogalen paläst. Theologie, p. 353.

²⁾ Gebhardt, Die Auferstehung Christi und ihre neuesten Gegner, apud Steude op. cit.

³⁾ K. Hase, Geschichte Jesu pag. 596.

Putem dar inversa afirmațiunea lui Hausrath și să zicem: Nu credința în parusie a produs și condiționat în sufletul sfinților apostoli credința în învierea Domnului, ci dimpotrivă, căci dacă Christos n'a înviat într'adevăr, atunci El nu este Dumnezeu și prinurmare nici judecătorul tuturor oamenilor la judecata de apoi și parusia nu va mai avea loc.

Al doilea răspuns este că credința sfinților apostoli în învierea Domnului își are sorgintea în mormântul gol. Aflând mormântul gol, apostolii au conchis numaidecât că Invățătorul lor trebuie să fi înviat.

Fără'ndoială mormântul în care fusese pus trupul Domnului a fost gol după învierea sa, pentrucă Mântuitorul înviind cu trupul transformat, n'a inai rămas nimic în mormânt. E asemeni sigur că sfinții apostoli îndată ce au aflat dela femeile mironosițe vestea despre înviere, au căutat să se convingă despre aceasta, vizitând mormântul. Dacă ei n'ar fi găsit mormântul gol, n'ar fi putut crede că Invățătorul a înviat. Nici arătările sale nu i-ar fi putut convinge că El a înviat, dacă mormântul n'ar fi fost gol, căci ei ar fi crezut cel mult că e spiritul Invățătorului lor care li se arată, dar nicidecum Invățătorul însuș. Fără mormântul gol predica sfinților apostoli despre învierea Domnului ar fi fost cu neputință, căci preoții și mai marii poporului evreu, prin ale căror uneltiri fusese osândit la moarte Mântuitorul, ar fi putut în orice moment deschide mormântul și arată în el trupul Celui răstignit. Din toate aceste rezultă că mormântul gol are o foarte mare însemnătate în chestiunea invierii și că fără el credința în învierea Domnului nu s'ar fi putut încheșă. Totuș, dela recunoașterea acestui adevăr neîndoios și pânăla afirmațiunea că unica sorginte a credinții în învierea Domnului este constatarea că mormântul a fost gol, este o distanță ca dela cer pânăla pământ. Credința sfinților apostoli în învierea Domnului a fost prea hotărâtă și nestrămutată, ca să se poată susține că ea s'a întemeiat pe o simplă concluziune logică, pe silogismul: *Iisus a fost pus mort în mormânt; dar mormântul e gol, deci dar Iisus a înviat.*

Pe silogisme nu se pot întemeia credințe și convingeri cari să fie apărate chiar cu prețul vieții, cari să se impună spiritului tuturor veacurilor, să cucerească întreaga lume și

să dea aderenților lor puterea de a învinge orice piedică ce li s'ar pune în cale, orice atac ce s'ar îndreptă împotriva. Astfel de credințe și convingeri trebuie să se întemeze pe ceva mai sigur, pe realitatea faptelor. Fără învierea reală a Mântuitorului nici mormântul n'ar fi fost gol, nici credința în învierea sa n'ar fi putut lua ființă și dăinui.

Imposibilitatea de a explica mormântul gol altfel decât prin învierea Domnului—cum am văzut mai sus la ipoteza înșelăciunii—face ca să se prăbușească și a doua coloană pe care se sprijină ipoteza viziunii și cu aceasta se înmormântează și ipoteza însăș.

* * *

Examenul critic căruia am supus învierea Domnului, răspunzând ipotezelor care-i neagă caracterul supranatural, a arătat că și rațiunea vine în ajutorul credinței și întărește în sufletul celor îndoelnici convingerea că Mântuitorul a înviat cu adevărat. Desigur învierea Domnului este și rămâne și mai departe cea mai mare și mai strălucită minune, pe care—ca pe orice minune—mintea omenească n'o va putea pricepe și explica niciodată, căci singura ei explicațiune trebuie căutată în atotputernicia dumnezeiească; dar totuș examinând faptul învierii, împrejurările în care a avut loc, urmările lui, personalitatea Mântuitorului și a sfinților apostoli, martorii nemincinoși ai învierii etc. ne întărim în convingerea că ne aflăm într'adevăr în fața minunii celei mai minunate și mai bogate în urmări. Un șir nesfârșit de minuni, unele mai mari decât altele a decurs din această minune. Inarmați cu credința în învierea Domnului, sfinții apostoli, oameni din clasa de jos a disprețuitului popor ebru, au cucerit și adus la picioarele lui Iisus, culta și semeața lume greco-romană, ceea ce după expresiunea unui filosof contimporan (Friedr. Paulsen) este «cel mai uimitor eveniment înregistrat de istoria lumii». Când Roma și Atena căzură sub stăpânirea hordelor de barbari năvălitori, revărsate asupra Europei ca un potop cotropitor de către bătrâna Asie, învingătorul învingătorilor fu Răstignitul de pe Golgota. Credința în învierea Lui îmblânzi spiritul războinic al barbarilor, îi făcù să se stabi-

lească la un loc și să-și însușească încetul cu încetul cultura greco-romană. Mândrul Sicambri, care nu 'și ar fi plecat capul înaintea niciunei puteri omenești, se pleacă cu umilință în fața unui smerit servitor al Domnului, sânge-rosul Clovis se îmblânzește primind botezul și însuș fiorsul Atila, biciul lui Dumnezeu, se dă cu sfială și respect înapoi din fața episcopului și clerului roman, și cruță «cetatea eternă» care n'avea altă apărare decât rugăciunile Bisericii Celui răstignit și înviat. Înalta treaptă de cultură la care s'au ridicat popoarele din apusul Europei și din America de Nord se datorește în cea mai mare parte urmării învățăturilor lui Christos. Nesocotirea lui Iisus ca Dumnezeu, ura împotriva lui au făcut să se verse sângele a zeci și sute de milioane de oameni, dela martirii primelor veacuri ale erei creștine și pânăla misionarii din ținuturile sălbaticilor din timpul modern și din zilele noastre, cum și al tuturor ostașilor creștini căzuți în luptele cu popoarele necreștine și de multeori chiar în războaiele dintre popoare creștine, căci—cum a observat Göthe—aproape n'a fost și nu va fi războiu care să nu fie cel puțin pânăla un punct oarecare și religios. Toate popoarele necreștine din zilele noastre se opun din rășputeri primirii credinței în Iisus Christos, ba uneori le vedem dedându-se la escese sângeroase împotriva creștinilor din mijlocul sau din vecinătatea lor și totuș încetul cu încetul sute și mii de suflete din sânul lor sunt cucerite de sublima învățătură și personalitate a Fiului omului. Nu mai puțină osteneală 'și au dat și'și dau necredincioșii și atei sub masca liberei cugetări, a francmasonismului, socialismului, anarhismului, spiritismului etc. ca să șteargă din vocabularul limbei vorbite numele lui Iisus. Dar toată lupta e în zadar. Cum se explică că «mortul Iisus» este atât de iubit și de urât ca nimeni altul dintre cei morți și dintre cei vii? Care alt mort de atâta amar de vreme ține atât de strâns legată de el întreaga omenire, fie prin ura neîmblânzită împotriva-i, fie prin dragostea neșarmurită pentru El și învățătura sa? Pentru cine altul ar fi în stare oamenii veacului XX să'și sacrifice viața, cum si o sacrifică cetele de misionari creștini din centrul Africei și din insulele Oceanului pacific, din China și Indistan? Dece sfortările necredincioșilor tuturor vea-

curilor de a trece peste El la ordinea zilei, cum s'a trecut peste mii și milioane de morți iluștri, au rămas zadarnice, iar El e recunoscut dintr'o zi într'alta mai mult ca centrul de gravitațiune al întregii istorii a lumii?

Istoria creștinismului și a omenirii e o enigmă de nedeslegat, dacă *Christos n'a înviat*. Toate evenimentele istorice ne strigă: *Iisus Christos nu e mort, ci trăește; El a înviat, El e Dumnezeu*. La acest strigăt sufletul creștin de pretutindeni și de totdeauna a răspuns și va răspunde cu entuziasm: «*Adevărat a înviat!*»

RAPORTUL DINTRE RELIGIUNE ȘI ARTĂ.

Dintre toate domeniile vieții spirituale cel mai de aproape înrudit cu religiunea este arta. Această înrudire este așa de strânsă încât unii dintre iubitorii de artă și dintre artiști socotesc că ea poate îndeplini întru totul rolul pe care-l are religiunea în viață și că deci ar putea-o înlocui cu succes. Părerea aceasta, isvorâtă pedeparte dintr'o apreciere exagerată a efectelor binefăcătoare pe cari arta le are asupra sufletului omenesc, iar pe de alta din necunoașterea deplină a fondului religiei și a firii influenței exercitate de ea asupra întregii ființe omenești, este răspândită astăzi mai mult decât oricând și e pusă în practică de foarte mulți, cari nici habar n'au de raportul principal dintre artă și religiune. Indiferentismul religios, de care este bătuită societatea contimporană, îndepărtează pe mulți de Biserică și i împinge să caute satisfacerea setei religioase a sufletului lor în gustarea artei ca d. p. în vizitarea teatrelor, a muzeelor de artă, în ascultarea concertelor, în citirea de cărți frumoase, în dans și în contemplarea frumuseților naturii, făcându-i astfel susținători cu fapta ai ideii, că arta poate ține locul religiei. Câți apoi din ceicari se duc mai mult sau mai puțin regulat la biserică, în orașe mai ales, se duc pentru a se ruga lui Dumnezeu, pentru a asculta sf. Evanghelie, predica și cuvintele înălțătoare de suflet ale sublimelor rugăciuni și imne bisericesti, iar nu pentru a și desfătă pur și simplu urechea de armonia corului sau de melodiile plăcute ale unui preot, diacon s'au cântăreț, sau la papistași și protestanți, pen-

tru a visă câteva clipe în accentele orgii, sau a fi transportați în alte sfere de muzica unui oratoriu! Adversarii religiei contribuie din răspuțeri la generalizarea acestui obicei și a acestui greșit fel de a concepe raportul dintre artă și religie, din care se scot concluziuni și se ajunge la practici dăunătoare religiei.

Pentru a ne putea da bine seama de raportul ce trebuie să existe între religie și artă, e deci necesar să vedem mai întâi punctele în cari religia și arta sunt într'adevăr înrudite, apoi punctele de deosebire și în urmă care e poziținea uneia față de cealaltă și ce urmări practice decurg din aceasta.

* * *

Că între religie și artă e o mare asemănare, acesta e un fapt de mult observat și semnalat.

a). La origina lor, în germene, religia și arta sunt nedespărțite și numai pe o treaptă mai înaltă de dezvoltare se diferențiază. Penele de pasări, ghiarele, cozile, pieile de animale, florile cu cari se împodobește sălbatecul, figurile sau semnele pe cari și le 'ntipărește pe corp cu ajutorul substanțelor caustice (tetovarea), chipurile de animale sau de oameni pe cari le sgârie pe bucăți de os sau de piatră, toate aceste manifestări artistice ale sălbatecului sau ale omului preistoric stau în strânsă legătură cu credința lui religioasă, căci sunt mijloace de protecțione împotriva ființelor misterioase cari populează natura, așa cum își o închipește el, sunt amulete. Cele mai vechi danțuri sunt deasemeni religioase: danțul de bucurie la sărbători, danțul în formă de horă la aduceri de jertfe: Israel joacă împrejurul vițelului de aur, David înaintea chivotului legii, hierodulii fenicieni jucau în reprezentațiunile lor teatrale ce dau din localitate în localitate, bacantele grecești în procesiunile bachice, iar Saliinii Romanilor în procesiunile marțiale etc. Mână'n mână cu danțul religios merge muzica și poezia, cari la 'nceput erau subordonate danțului. Cei dintâi prooroci ai lui Israel se arată 'n public în sunete de harfă, timpane, fluer și țiteră (I Samuel X, 5) sub a căror influență se coboară Duhul lui Dumnezeu și asupra lui Saul; la Greci, Apolo, Pan, Minerva sunt divinități

protectoare ale muzicei, etc. Poezia se desvoltă din formulele magice. Artele plastice și arhitectura încep tot dela ideia religioasă: cele dintâi pentru a înfățișa pe Dumnezeu într'o formă concretă, cea de a doua în clădirea de monumente funerarii, piramide, obeliscuri, temple. Însă arta dramatică și a luat începutul tot din religione, căci ea s'a născut la Greci din ditiramba sau imnul cântat în cinstea lui Dionysos de cor și de un cântăreț. Cântărețul luă mai târziu rolul de povestitor epic, iar din dialogii dintre el și cor se desvoltă acțiunea dramatică.

Dar nu numai la origină, ci și în desvoltarea ei, arta a stat în strânsă legătură cu religionea, ceea ce este iarăș o dovadă de înrudire și apropiere între firea amândorora.

În serviciul ideii religioase, arhitectura a înălțat cele mai mărețe monumente cu cari ea se poate fali, ca: obeliscurile, sfincșii, templele și piramidele egiptene, pagodele indiene, turnul lui Bel și Esagila, taurii aripați și sfincșii Asirobabilonienilor, templu lui Solomon la Ebrei, Panteonul, Partenonul, templul lui Tezeu etc. la Greci, Capitoliul la Romani, numeroasele biserici creștine monumentale începând cu sfânta Sofia lui Justinian și până la San Marco din Veneția, San Pietro din Roma, domurile din Milan, Florența, Colonia, Strassburg, Trier, Berlin, catedrala din Sevilla, Madeleine din Paris, sf. Paul din Londra, sf. Ștefan și Motiv-Kirche din Viena, Curtea de Argeș, Stavropoleos, Trei Ierarhi dela noi, monumentalele biserici din Chiev, Moscova și St. Petersburg în Rusia etc. etc.

Din religione s'au inspirat toți sculptorii mari în vechime ca un Bezaleel și Oholiab la Ebrei, Praxiteles și Fidias la Greci, marii sculptori ai renașterii ca: Mihel Angelo, Benvenuto Celini și mulți dintre sculptorii moderni.

Numai sub influența religiunii pictura a putut atinge înălțimile amețitoare la care s'au ridicat Rafael Sanzio, Titian, Leonardo d'Avinci, Rubens, Rembrandt, Murillo, Albrecht Dürer ș. a. Mulțumită religiunii muzica religioasă și a atins apogeul cu Palestrina și Bach și a putut da naștere muzicii simfonice a lui Haydn, Mozart, Beethoven.

Fără religione n'am fi avut poemele Baghavad-Gita, Mahabharata și Ramaiana, Iliada și Odiseia lui Omer, Eneidele lui Vergilius, Divina comedie a lui Dante, Paradi-

sul pierdut a lui Milton, Faust al lui Göthe, Mesia al lui Klopstock ș. a.

Desigur că nu trebuie a deduce din toate acestea că arta nu s'ar fi născut sau n'ar fi realizat nici un progres, dacă n'ar fi fost religiunea, sau că origina și dezvoltarea ei trebuie puse exclusiv în religiune, căci arta este un produs spontan al sufletului omenesc, ci constatăm numai un fapt, stabilim adevărul că arta a stat întotdeauna în deaproape legătură cu religiunea, i-a priit și mers bine în tovărășia ei, ceea ce însemnează că în fond ele se aseamănă una cu alta, au ceva comun între ele.

b) Ideea de revelațiune dumnezească, de inspirațiune este comună și religiunii și artei. Precum toți profetii, toți întemeetorii de religiuni au lucrat, sau cel puțin au crezut că lucrează sub influența inspirațiunii dumnezești, totastfel și artiștii îngenere și mai ales poeții au fost considerați de mulți ca inspirați de Dumnezeu. Astfel vechii Greci numiau pe artiști *μουσῶν προφήται καὶ θεράποντες* = profetii și slujitori ai muzelor, iar celor din vremile mai de demult le dau numele de teologi. Poeții—în însemnarea generică de artist—erau pentru ei ceva sfânt, dumnezeesc, *ἱερὸν πρᾶγμα* sau *χρῆμα*, cum le zice Plato. Credința generală era că fără inspirațiune dumnezească nu poate fi cineva artist. De aceea poeții și obicinuiau să invoace ajutorul zeilor în cele dintâiu versuri ale operilor lor poetice, iar unii dintre ei atribue deadreptul inspirațiunii dumnezești frumusețea versurilor lor. «*Insuflarea lui Apollo*—zice Horatius—*mi-a dat arta de a face poezii și numele de poet*». «*Dumnezeu trăește în noi*—zice Ovidiu—*avem părtășie cu cerul; din sferele eterice ne vine inspirațiunea*». Când Haydn auzi executându-se fraza muzicală: «*Și se făcù lumină*», din celebrul său oratoriu «*Creațiunea*», ridică mâna către cer și zise: «*Nu dela mine vine aceasta, ci de acolo*» (din cer). Carlyle spune că «*vates*» însemnă la origină atât poet cât și profet, pentrucă, după el, și unul și altul au chemarea de a ne face cunoscută ideea dumnezească a lumii care stă la baza oricărui fenomen, cu deosibirea numai că cel dintâiu ne o face cunoscut din punct de vedere estetic, iar cel de al doilea din punct de vedere moral. Unul ne descopere ce trebuie să iubim, cellalt ce trebuie să facem.

c) Religiunea și arta corespund aspirațiunilor idealiste ale sufletului omenesc. Omul nu este făcut ca să trăiască numai pentru prezent, să se mulțamească când trebuințele sale materiale sunt satisfăcute, iar dacă totuș aceasta se întâmplă, atunci e un neisprăvit sau un decăzut. Sufletul său purtat pe aripile unui dor, ale unei presimțiri vagi și nehotărâte, care-i aduc aminte de origina sa cerească, zboară departe peste marginile timpului și ale spațiului, se ridică mai presus de realitatea care-l inconjoară, plutește în sfere ideale, în cari numai caută mulțămirea până ce o găsește. Cele două aripi cari-i fac cu putință înălțarea din sfera realului într'a idealului, pătrunderea din domeniul imanenței într'al transcendenței sunt arta și religiunea. Făcând abstracțiune de toate imperfecțiunile realității, arta și creează singură un ideal de frumusețe, de perfecțiune—care seamănă cu realitatea, e extras din ea, dar e cu mult mai presus de ea—și în apropierea căruia omul se simte și el mai presus de lume, mai liber, mai puternic, mai bun. Totastfel și religiunea, propoveduind existența unui Dumnezeu atotputernic, infinit de înțelept, de bun, creator al întregii lumi și înălțând pe om cu mintea până la Dumnezeu, îl face să se simtă pe deplin fericit în apropiere de izvorul a toată viața și fericirea, să trăiască pe pământ o viață cu adevărat cerească, ideală.

d) Adevărata religiozitate ia întotdeauna în manifestările sale elementare expresiunea artistică. Profeții tuturor religiunilor vorbesc și scriu ori în versuri, ori în proză poetice. Inșăș gesturile lor iau de regulă formă artistică, cu toatecă niciodată preocuparea lor nu e de a produce opere de artă. La toate popoarele, dacă nu cele mai de seamă, dar în orice caz cele mai vechi produse artistice sunt izvorâte din religiune. Unde lipsește forma artistică avem de a face numai cu manifestări secundare ale religiunii, cu filozofări asupra religiunii sau cu imitari papagalicești. In special cultul nu poate exista fără artă: în religiunile inferioare fără danț și muzică, în cele superioare fără muzică, poezie și mișcări artistice.

e) Cine iubește cu adevărat arta iubește și religiunea și viciversa. Religiunile cele mai spirituale au produs arta cea mai desăvârșită și artiștii mari au avut întotdeauna o re-

ligiune foarte înaltă. Faptul că în Creștinism au fost și vor fi și pe viitor cei mai mari artiști ai lumii nu e ceva întâmplător și desigur că sublimitatea și ca formă, nu numai ca fond, a cultului și doctrinei creștine datorește ceva și concepțiunii artistice. Obiecțiunea ce se ridică împotriva acestei aserțiuni din faptul că primii creștini respingeau arta, este fără valoare. Primii creștini urau într'adevăr și combăteau arta din vremea lor, dar o făceau tocmai pentru că ea nu eră adevărată artă, pentru că se pusese în serviciul religiunii păgâne și eră imorală ca și ea. Nu mai puțin imorală și decăzută eră și arta profană. Se știe ce grozave focare de corupțiune erău teatrele, amfiteatrele, circurile, gimnaziile și palestrele la Greci și Romani. E cunoscut de asemeni la ce grad de moleșire și decădere ajunsese arta decorativă, sculptura, pictura, muzica și poezia în cele dintâi veacuri dinnainte și după ivirea Creștinismului. Deaceea cu drept cuvânt primii creștini nu puteau privi cu ochi buni arta. Când ea însă apucă pe calea cea adevărată, fu primită în Biserică și sub aripa ei protectoare se desvoltă în cel mai înalt grad.

O pozițiune identică cu cea luată de primii creștini față de artă avusese și Plato. El condamnă cu desăvârșire, în ultimile sale scrieri, arta pe care o apăraseră și susținuseră cu o deosibită căldură în primele scrieri. În republica sa aveă să fie interzis orice joc, orice distracție, până chiar și muzica. Plato ajunsese la această părere extremă numai din cauză că arta timpului său eră aproape totașă de decăzută ca și cea din primele veacuri ale erei creștine. De fapt Plato a fost cel mai mare admirator al frumosului. În el 'și a găsit ideea Grecilor de *Καλοκάγαθία* cel mai luminat susținător. Ceeace este într'adevăr bun aceea este —după el— și frumos. Iubirea (eros) este puterea creatoare, care reprezintă binele sub forma frumosului. Dumnezeuzeirea, care este binele în sine, este totodată și frumosul însuș (*αὐτὸ τὸ καλόν*). Entuziasmul de care el eră pătruns pentru frumos și pe care l'a inspirat tuturor partizanilor filozofiei sale din toate timpurile, este tot atât de religios pecăt este și de artistic. Din filozofia sa s'au adăpat neoplatonicii și unii din scolastici și misticii evului mediu, după cari Dumnezeu este binele și frumosul su-

prem, căruia se cuvine tributul celei mai înalte și mai curate iubiri din parte-ne, în vreme ce frumosul din natură și artă nu satisface pedepplin setea noastră de frumos.

f) Religiunea și arta—privite din punct de vedere sufletesc, ca acte sufletești—se reduc în ultima linie la sentiment. Arta se mărginește într'adevăr aproape exclusiv la sentiment. Din celelalte funcțiuni ale sufletului 'i mai vine într'ajutor numai fantazia. Religiunea este sinteza tuturor funcțiunilor sufletești și se 'ntinde peste filozofie, morală și artă, cum se 'ntinde cerul peste pământ. Totuș privită mai deaproape, religiunea rezidă mai mult în sentiment decât în voință și intelect și e prinurmă mai înrudită cu arta decât cu filozofia și morala ca științe ale adevărului și binelui.

g) Religiunea se servește pentru exprimarea adevărilor sale mai mult de simboale, de imagini create de fantazie, decât de noțiuni abstracte. Symbolismul este nedespărțit de ființa sa. Acelaș lucru e și cu arta. Ea exprimă în forme concrete ideea abstractă, simțimântul indescriptibil, aspirațiunile vagi și inexprimabile ale sufletului și chiar când reproduce ceva după realitate, ea redă în cuvinte, în culori sau în sunete numai ceea ce este mai caracteristic, mai propriu pentru a ne înfățișa cât mai viu ceea ce ea 'și propune să reprezinte, concretizând astfel și mai mult realitatea. «*Dacă aș putea să spun ce reprezintă*—răspunde un mare pictor unui prieten care'l întrebă ce reprezintă un tablou al său—*n'aș fi recurs la penel, pentru a-i dà expresiune*».

În sfârșit punctele cari dau pe față asemănarea dintre religiune și artă s'ar putea îmulți ad libitum. Înloc de a mai enumăra altele de mai puțină importanță decât cele expuse, cred mai potrivit să citez un cuvânt al lui Göthe, care arată mai bine decât discursuri întregi afinitatea strânsă ce există între religiune și artă. «*Oamenii sunt numai atât timp productivi în poezie și artă*—zice el—*cât sunt religioși*».

II) Cu toate numeroasele asemănări dintre religiune și artă, asemănări cari ne ar face la prima vedere să credem că religiunea și arta se confundă una cu alta, există și deosebiri însemnate.

a) Mai întâi religiunea operează cu lumea transcenden-

tală în care ea înalță sufletele, ca cu o realitate absolut obiectivă. Afirmățiunile ei despre existența reală a lumii spirituale n'au evidența logică a axiomelor, căci se întemează în cea mai mare parte pe credință, totuș ele nu sunt mai puțin sigure și dacă religiunea ar stă măcar o clipă la îndoială, dacă obiectele credinței sunt reale sau nu, ea n'ar mai putea dăinui. Arta dimpotrivă nu se 'ntreabă, dacă ceea ce ea reprezintă e real sau nu. Ea este iluzionistă. În aceasta stă farmecul ei, ca să ne facă a crede a ceea ce nu e în realitate, să idealizeze realitatea în așa fel și grad încât să ne facă impresia că e realitate, fără a fi. Aceasta este cu neputință în religiune. Cum ne am putea noi, cum s'ar putea cineva ruga unui Dumnezeu, care să aibă numai o existență imaginară, iar nu obiectivă? Când oamenii au înțeles că divinitățile păgâne înfățișate sub forme omenești și animalice, sunt simple produse ale fantaziei poetice, atunci n'au mai putut crede în ele, iar religiunile cari se bazau pe ele au trebuit să înceteze. O religiune este cu atât mai înaltă, mai desăvârșită, cucât noțiunile ei sunt mai admisibile din punct de vedere logic, mai vrednice de crezut. La spatele simboalelor religioase se ascunde întotdeauna o lume de realități pozitive. Arta nu pierde nimic din valoarea sa, dacă ceea ce ea reprezintă n'are existență reală, religiunea nu poate exista fără realitatea obiectului ei. Pecând religiunea operează cu o realitate obiectivă de un ordin mai înalt, arta se mulțamește cu iluziunea. Astfel se poate formulă primul punct de deosebire dintre ele, punctul fundamental.

b) Arta se adresează părții emotive a sufletului și scopul ei este pe deplin atins, dacă creațiunea sau gustarea unei opere de artă naște în suflet un sentiment de mulțămire și fericire pe care nu-l poate da nici știința nici activitatea practică. Religiunea nu se mulțamește numai cu aceasta. Ea vrea să influențeze și asupra voinții și să determine o anume categorie de fapte, fără cari ea n'are viață adevărată. O religiune care nu influențează asupra vieții morale și nu se manifestă printr'un anumit cult e un misticism bolnav. Nu religiunea însă e morala și cultul, ci ea crează dispozițiunea sufletească care vine la expresiune în morală și cult.

S'a zis că și arta poate influența asupra voinței și a o determină la săvârșirea de fapte morale. Pentru întărirea acestei afirmațiuni s'au adus numeroase exemple de puternica înrâurire pe care o exercită îndeosebi muzica asupra sufletului omenesc. Se știe că un marș războinic, bine compus și bine executat, înflăcărează și 'ndeamnă la fapte eroice și pe cel mai fricos om. Instituțiunea muzicilor militare și punerea lor în fruntea armatei în timp de războiu se bazează pe observațiunea psihologică, că muzica marțială sporește entuziasmul și îndoeste curajul războinicilor. Cântecel pe cari le cântau și strigătele pe cari le scoteau hordele neamurilor germanice în luptă, aveau nu numai scopul de a îngrozi pe dușman, ci în prima linie, pe cel de a înflăcăra pe luptătorii lor. În cartea lui Iosua se spune că puternica cetate a Ierihonului a căzut în mâinile fiilor lui Israel în mijlocul sunetelor de trâmbiță și al strigătelor. Un marș funebru înmoae și dispune spre fapte de caritate și pe cele mai împietrite inimi. Accentele săltărețe ale unei muzici de danț, venite dela o bună orchestră îndeamnă la joc și pe cel care n'a jucat niciodată în viață. Pe aripile sublimilor armonii ale unui concert religios de Bortnianschi, Palestrina, Bach sau Beethoven, sufletul se înalță mai ușor către Dumnezeu decât prin orice meditațiune și băerile pungilor se deschid cu mai multă dărnicie în scopuri de binefaceri decât în urma celei mai strălucite predici. O muzică cu adevărat artistică poate face din ascultători ce va voi. Să ne amintim numai de acel *Itmos* episod din viața lui Alexandru cel Mare pe care'l citează sf. Vasile în scrierea sa «*Πρὸς τοὺς ἑβραῖοις*» și care, dacă nu va fi coprinzând un adevăr istoric, coprinde cel puțin un mare adevăr psihologic. Un vestit muzicant, contimporan cu Alexandru cel Mare, anume Timoteu, i-a cântat acestuia odată pe când eră la un ospăț, un cântec războinic, care l-a înflăcărat pe Alexandru atât de mult încât s'a sculat dela masă, și a luat armele și voiă să încalece pe cal, pentru a porni la luptă. Timoteu însă schimbă cântecul, cântă ceva liniștit, duios și Alexandru își leapădă armele și se așeză dinnou la masă. Nu ni s'a întâmplat poate și fiecăruia din noi să trecem dela o veselie sgomotoasă la o întristare în care să vărsăm lacrimi,

pentru că ne-am găsit în fața unor sau mai mulți muzicanți cari au trecut în cântecul lor dela o muzică veselă la una tristă, sau pentru că în mijlocul muzicii vesele de danț din sala în care noi ne distram au pătrus accentele dureroase ale unui marș, sau imn funebru dela muzica sau corul procesiunii funebre ce trece în acele clipe pe stradă?

Intr'un cuvânt puterea pe care o are arta în genere și mai ales muzica asupra sufletului omenesc este mare și din ea poate rezultă o întreagă serie de acte mărețe, dar această putere nu rezidă în artă ca atare, ci în fondul religios sau moral ascuns în ea. Artă dă numai atunci impuls către acțiune, când artistul urmărește prin opera sa artistică în mod special acest scop și pentru atingerea lui, prelucrează în opera sa motive religioase sau morale. Religionea însă coprinde întotdeauna și în mod necesar impulsul către activitatea morală, ea se adresează întotdeauna deopotrivă și sentimentului și voinței.

c) În legătură cu aceasta stă o altă deosebire. Simțul frumosului sau gustul estetic este pe deplin satisfăcut numai cu contemplarea frumosului, căci de îndată ce el ar tinde să intre în posesiunea lucrului care i-a făcut impresia de frumos, acesta încetează de a fi frumos. «Schön ist das was interesselos geföhlt», au zis și Kant și Schiller. Religionea însă nu se mulțamește numai cu contemplarea frumuseților firii, ci caută motivele satisfacțiunii sale mai presus de acestea în ideea de un Dumnezeu atotbun, atotputernic, atotdrept, creator și pronietor al lumii. Numai convingerea că Dumnezeu există, că soarta omului e în mâinile sale, convingere la care ajungem în mare parte dela contemplarea frumuseții, ordinii și armoniei din lume, dă sufletului religios deplină mulțămire. Cu alte cuvinte satisfacțiunea ce o dă religionea decurge dintr'o posesiune reală, din stăpânirea unei idei și a unui sentiment, cari stau în centrul vieții sufletești, pe când satisfacțiunea ce o dă artă pornește numai din contemplațiune. Din această deosebire reese o alta:

d) Mulțămirea sufletească ce o avem gustând frumosul e ceva trecător și superficial față cu mulțămirea permanentă și profundă pe care ne o dă religionea. Aci avem de aface cu sentimentul de fi ai lui Dumnezeu, cu încredințarea că asupra soartei noastre veghia un ochiu ne-

dormit, acolo cu o senzațiune plăcută de câteva momente; aci avem conștiința, că ne aflăm în posesiunea unui inalienabil bun suprem, acolo plăcerea de ceva închiphuit; aci bucuria care alungă orice grijă și întristare, acolo bucuria câtorva momente fără griji etc. Artă poate în unele cazuri să ne ajute să uităm durerea și suferința; religiunea ne învață întotdeauna și ne dă puterea de a le 'nvinge.

e) Religiunea stă în legătură nedespărțită cu o anumite concepțiune despre lume, pe care o spiritualizează și desăvârșește. Ea e totodată și o explicațiune dată lumii. Artă e cu totul independentă, nu stă în niciun fel de raport cu concepțiunea despre lume. Dacă exista și concepțiuni estetice despre lume, acestea sunt opera artiștilor, iar nu a artei, căci nu rezultă din ființa ei. Cu un cuvânt în religiune este și o trăsătură intelectuală, speculativă, în artă nu.

f) În sfârșit religiunea este un puternic factor social în sensul că ea duce neapărat la închegarea de societăți, de comunități, în cari numai se poate ajunge pe deplin ținta ei. Artă n'are nevoie să creeze societăți, pentru a'și ajunge scopul, și dacă ar voi, n'ar putea-o face, pentru că n'are în ea puterea care să apropie sufletele și să le contopiască în vederea atingerii aceluiaș scop. Ea este individualistă, separatistă, în timp ce religiunea e agregationistă.

Ca și punctele de asemănare totastfel și punctele de deosebire dintre religiune se pot înmulți după plac. Cele arătate de noi sunt suficiente, spre a ne dovedi că religiunea nu se poate confundă cu artă și că, precum este o greșală de a duce apropierea dintre ele așa de departe încât să le contopim într'una, totastfel este greșit a le îndepărtă atât de mult una de alta încât să tăgăduim orice afinitate dintre ele.

Greșala dintăi au comis-o unii filozofi și artiști ca D. Fr. Strauss, Schopenhauer, Schiller, Nietzsche, Richard Wagner ș. a. cari au vrut să înlocuiască religiunea prin artă, iar pe cea de adouă au comis-o spiritele rigoriste în materie de religiune și unii raționaliști (Calvinii, multe secte protestante, Ed von Hartmann), cari nu vor să audă de o apropiere între artă și religiune și mai ales de primirea artei în serviciul religiunii.

